

POŠTNINA PLAČANA V GOTOVINI

KNJIŽEVNOST

MESEČNIK ZA UMETNOST IN ZNANOST

4

L. II. 1934
APRIL

VSEBINA: DR. LOJZ KRAIGHER: NA RIVIJERI (ODLOMEK IZ ROMANA) / IVO BRNCIČ: DUNAJSKA BALADA / A. FOGARASI: KRIZA MEŠČANSKE IDEOLOGIJE IN FASIZEM (Z UVODNIMI PRIPOMBAMI PREVAJALCA V. K.) / IVO BRNCIČ: PESEM KANDELABRA / B. K.: AUSTRIA REDIVIVA... / MILENA MOHORICEVA: STEVEK / VLADIMIR KOSTANJEVEC: DOLGOTRAJNOST AMERISKE GOSPODARSKE KRIZE V LUČI EKONOMSKE TEORIJE / VLADO PREMUR: SNEG NALETAVA / TONE BRODAR: OFENZIVA AVSTRIJSKEGA FASIZMA IN SOCIALDEMOKRATI / ILIJA ERENBURG: ZA NAŠE MLAJSE BRATE... (ODLOMEK IZ KNJIGE »TOVARNA SANJE«) / B. K.: BORBA KATOLISKE MLADINE / S. Š.: ERNST TOLLER: HINKEMANN /

UREDNIK BRATKO KREFT

Pismo slovenskega delavca. Prevajalec Tollerjeve drame »Hinkemann« nam je dal na razpolago pismo nekega slovenskega delavca. Pismo je jasen dokaz, kako stremi slovenski delavec po dobrih knjigah in po izobrazbi, za katero je pripravljen žrtvovati tudi poslednji denar. Pismo naj bo vzgled vsem tistim, ki še niso sprevideli, kako važna je izobrazba za delavca. Pisec je navaden delavec, ki je spoznal dragocenost dobre knjige. Navajamo ga, kakor ga je napisal:

»Vašo knjigo in dopisnico sprejel, sodružna Vam hvala; danes sem tudi nakazal Din 12.— za knjigo, katero sem z mojo družino pritrgal od brezposelne podpore Borze dela, koliko sem dobil in koliko da Borza dela podpore Vam bo pa itak znano, kaj me je navedlo, da sem knjigo vrnil, sedaj pa pritrgal sebi in družini, ter Vam vsoto poslal je pa Vaša dopisnica, iz katere razvidim, da Vam ni do zaslužka, temveč hočete svet obogatiti — posebno slovenski — z res praviimi proletarskimi pisatelji in njih knjigami, katere nam tako primanjkujejo, naročen sem na »Književnost«, »Cankarjevo«, »Krekovo« in »Prijeteljevo založbo« ter revijo »Svobodo« ali razen revije Književnost in Svobode nisem še do danes imel prilike — to se razume denarne — da res kaj pravega kupim in študiram kar je za mene kot delavca tudi koristno, bral sem tudi že Tollerjeve »Rušilce strojev« ali samo po odlomkih v »Svobodi«, »Knjiž.« itd. bral sem tudi »Sinklarja«, »Mann-a«, »Hamsun-a«, »Ehrenburga«, »Gorkega« — nekaj zbranih del imam tudi v svoji lastni knjižnici, katero sem si ustanovil s tem, da sem se odpovedal kajenju, pitju in trošenju denarja za luksuzne stvari — in drugih proletarskih pisateljev, kaka mora biti podivjanost krutega fašizma kateri je sežigal vsa ta nemška in druga veledela, kako bi bil jaz srečen ako bi samo par teh veledel imel v svoji knjižni polici. Tako vidite, še so ljudi kateri bi vse žrtvovali za prol. knjige ali jim finančno stanje nedopušča, dočim ko drugi rajše zapijejo ali pa v luksuzne stvari vržejo denar katerega imajo še ve izobilju. Veste moral sem se vam tudi jaz potožiti in svoje povedati, ker vidim da rajše knjigo mi darujete — kot pa druge založbe katere zidajo ogromne vile — pretijo z odvetniki!«

Uprava in uredništvo: Mestni trg 6-II. — Lastnik, izdajatelj in urednik: Bratko Kreft, Mestni trg 6-II. — Odgovorni urednik: M. Vičič, Idrijska ul. 13. — Štev. čekovnega računa »Književnosti« je 16.320. — Naročnina se plačuje v štirih obrokih po 15 Din. — Celoletna naročnina je 60 Din (za inozemstvo 80 Din). Posamezna štev. 7 Din. — Rokopisi se ne vračajo. — Tiska tiskarna »Slovenija« v Ljubljani. Predstavniki A. Kolman.

Ta številka (povečana) stane v podrobni prodaji 8 Din.

Lojz Kraigher:

NA RIVIJERI

(Odlomek iz romana.)

Njen oboževalec, Olivio Caieputi, že star gospod, ki ni bil prav prijeten človek, samopašen in zadirčen, skop in ljubosumen, je bil takoj pripravljen. Natvezila mu je, da hoče ubežati zopnemu nadležnežu, ki sili vanjo in ki nima miru pred njim, pa se ji toliko gabi, da bi se mu za vse na svetu ne hotela vdati. Caieputi jo je obdržal kar pri sebi. Zjutraj ji je preskrbel potne listine na ime svoje pisarniške uradnice, ker Krista Alba ni hotela potovati pod svojim lastnim imenom. Kupil ji je perila in oblek in vsega, česar je potrebovala, — opoldne pa sta že sedela v brzovlaku in se vozila na rivijero. Krista Alba mu je morala za nagrado svečano obljubiti, da se vse te tedne, ki jih bo preživela z njim, ne bo podajala z nobenim drugim moškim. Olivio Caieputi je bil v vsakem oziru strasten človek, skoraj divje strasten, če je šlo za njegove kupljene pravice in za lastnino. Vso pot je bil kar mladeniško zaljubljen v Kristo Albo. Stiskal jo je k sebi in jo poljubljal in ji vedno znova zabičeval in žugal: »Ves ta čas z nobenim drugim!« In ona mu je obljubljala in se veselila, da se malce odpočije. Breznadnost prejšnjega večera ji je izpuhtevala, čim lepši kraji so brzeli mimo okna, čim mičnejše pokrajine, dolinice, zatišja, čim bolj divje soteske in globeli, čim čudovitejši vrhovi in grebeni, čim bajnejše je valovilo sinje morje pod jasnim nebom in se penilo ob bregovih. In ko se je zvečer pogrezalo oranžno rdeče solnce za obzorje v vsem čarnem blesku mavričnega sijaja, v vseh vročih, zvočnih, ko pijanih barvah in vriskajočih žarkih, ji je prekipelo od navdušenja srce, ulovila je Olivijevo roko v svojo in mu jo hvaležno stiskala:

»Samo s teboj, moj dragi, samo s teboj, z nobenim drugim, kolikor dolgo hočeš!«

Tako gosposkega življenja Krista Alba še ni živela, kakor ga je zaživela zdaj. V začetku je samo zijala, pasla svojo radovednost in se naslajala ob razkošju, ki jo je obdajalo. Olivio Caieputi pa se je zagrizel vanjo in se prisesal nanjo v pozni, skoraj bolešno razdivjani strasti, ki jo je razganjala ljubosumnost že ob njenih vzhičenjih za kras narave in vrtov in parkov, izprehajališč in drevoredov, palač in stavb in dragocene notranje opreme v vseh poslopih, restavracijah, kavarnah, za-

bavališčih in hotelih. In Krista Alba se ga je oklenila vdano in pristrčno in je spoznavala, da je mogoče vroče vračati ljubezen komurkoli, pa čeprav samo iz hvalečnosti. Tako se je zgodilo, da sta se navezala drug na drugega in da se je on prižemal k nji od dne do dne topleje, od dne do dne intimneje, da jo je imel tem rajši, da jo je tem bolj oboževal, čim globlje je prodiral v njeno naivno in preprosto duševnost. Tako se je zgodilo, da ji je začel prišepetavati načrt o trajnem združenju.

Krista Alba je hodila kakor po vzmetéh. Ušla je bila težkim nevarnostim življenja v večnem mestu, ušla je bila obupni grozi pogrezanja v brezdanjost in temo prepadov, izpuhtevajočih smrad in strup in smrt in je zaživela jasno, sveže, mirno življenje nad vse gosposkega, povzdigujočega, osrečujočega sveta. Lepotičila se je samo zase, za Olivija in za ves ta elegantni krog lepote in razkošja, ki se je vrtela v njem. Njeni zlato barvani lasje že davno niso več blesteli v takem ognju kakor zdaj, njena polt oživiljene slonokoščenine je dihala toploto in naslado ko v najboljših časih, njena usta so gorela, pogled iz njenih sinjemodrih oči je bil prikupen, mil in veder, telo ji je bilo gibko in mladostno in njene prsi so kipele in se prožile življenju.

Olivio je bil očaran in kakor pobesnel za njenimi poljubi. Ona pa je ljubila v njem vse to prelestno, ko pričarano življenje lepote, blagostanja in razkošja. Nič več ni videla v njem starega gospoda, neprijetnega, zadirčnega in skopega človeka, ki je bil nekdanj za njo skoraj grd, razvraten dedec. Zdaj je bil vrelo sreče in dobrote in miru. Ko ji je prišepnil: »Ti sladka moja, ali bi hotela, da ostaneva za vedno skupaj?« se je prižela k njemu in odgovorila: — »Bi, moj dragi! Ah, ko bi le moglo, ko bi le hotelo trajati vse to v brezkončnost! — In sta sklenila, da se poročita.

Krista Alba je hodila kakor v sanjah. Tako strahotno in tako sramotno življenje je imela za seboj, — ali res drči zdaj njena ladjica pod jasnim nebom in po sinjem morju v varno pristanišče častnega, bogatega življenja in miru? — Olivio Caieputi je za nekaj dni odpotoval, da uredi svoj dom in pripravi vse potrebno za združitev z njo. In ona je hodila sama, ko zasanjana, napol omotična. Povsod je bilo polno vojnih ranjencev in invalidov, bolnikov in okrevavcev, — pa se je izpraševala, če ni tudi ona sama okrevajoča po dolgotrajni, mučni in izčrpavajoči bolezni, ki bi se bila malone iztekla v breznačnost in pogin... Lovili so jo pogledi moških, občudujoči, hrepeneči in proseči. Ona jih ni videla. Bila je izpremenjena, prenovljena, vsa druga kot je bila nekdanj. Živela je, kakor da se ne zaveda same sebe — in kakor da se le napol zaveda vrveža okoli sebe. Živela je življenje kakor sanje, ki jih zasanjaš padajoč v prepad — privid največjega sijaja in neznatne sreče, ko sta si ti in smrt — oko v oko...

Že prve dni je bila zapazila, da so hoteli in penzije, zasebne hiše, šole in zavodi prirejeni za bolnišnice in zdravilišča. Celo

velik del razkošnega hotela, v katerem je prebivala z Olivijem, je bil uporabljen kot vojaško okrevališče. Ko je nekoč zašla s hodnika na verando, ki je z nje videla naravnost v okna okrevavcev in pohabljenцев, so se zdajci zgnetli na vsa okna in so ji začeli mahati z rokami, dajati znamenja občudovanja in ji pošiljati poljubčke. In se je bila tudi ona izpozabila in jim poslala koš poljubčkov. Kako morajo biti revčki lačni ženske in ljubezni, — si je dejala; pa ni niti za trenotek pomislila, da bi jim lahko pomagala; tako zelo je pozabila nase in na vso preteklost svojo. Vsi so se ji smilili, z vsemi je čustvovala, smehljala se jim je in jih pozdravljala, pa se je spet obračala od njih, mahala z roko v pozdrav in odhajala z verande ko zasanjana.

Eden izmed njih, visok in vitek, krasen dečko, z obrazom filmskega junaka, je vsakikrat sedel na oknu, da so mu noge bingljale ob zunanji strani stene. Krog njega so se gnetli in tiščali vanj, da se je večkrat ustrašila in se zdrznila, ali ga ne bodo pahnili v globino. On pa jo je molil s svojimi pogledi in iztezal roki proti nji, zaverovan, ves izgubljen za njo. Tovariš poleg njega mu je nekoč snel vojaško čepico in ji pokazal velikansko brazgotino, ki je pokrivala junaku iz filma skoraj pol temena. Očividno mu je manjkal dobršen kos lobanje. Videla je samo vdrtno in rumeno-rdečo, valovito kožo. Tovariš poleg njega pa se je dotaknil s prstom brazgotine in ji ponazoril, kako utriplje žila, kako utripljejo možgani pod to mehko odejico. Strepetala je od groze in zaskominilo jo je po vsem telesu... In prav tedaj je bil stopil k nji Olivio in jo nemilo zgrabil za komolec:

»Zakaj se mudiš tu zunaj, Krista Alba?«

Mrko se je ozrl na vojake v oknu in se pomudil s pogledom na lepote, ki se je upiral z nogami ob zid pod oknom in proseče iztezal roki in ki mu je tovariš s prstom tipal strahovito brazgotino na temenu. Olivio je potegnil Kristo Alba za seboj. Krčevito ji je stiskal roko, škripal je z zobmi in besno gledal. Ko sta prišla v sobo, jo je pahnil proč od sebe in zadivjal:

»Ne maram, Krista Alba! Z nobenim drugim — sva dejala! Nobenega spogledovanja ne trpim, — niti s temi cucki zunaj!«

Segel si je v notranji žep in ji pokazal čudovito izdelan tok iz medenine z umetniško izrezljanim slonokoščnim ročajem. V ročaju pa je bila upodobljena prelepa naga ženska.

»Zdi se mi, da ti je nekoliko podobna. Krstil sem jo za Kristo Alba.«

In je izdril bodalo iz toka, da je zažvenketalo in zablestelo:

»Prav danes mi ga je dala usoda v roko, Krista Alba, — prav danes, Krista Alba!«

Zapičil je bodalo v mizo, da je švistnilo in da je prožno, ko grozeče zanihalo nad belim čipkastim prtičem. Podoba lepe ženske iz rumene, gladke slonokoščnine se je z njim svetlikala in nihala sem in tja kakor predmet brez volje in moči in brez življenja.

Krista Alba je lahno kriknila in priskočila, — Olivio pa je jedko izbruhnil:

»Le poglej, če ni krvavo brizgnilo iz nje!«

Krista Alba se je zvonko zasmejala in mu padla okrog vratu:

»Kako si le neumen, dragi! Toliko mi je za cucke zunaj, kolikor za elegantne bogatine spodaj, ki menda tudi streljajo s pogledi name, pa te vendar nič ne vznemirjajo. Veš kaj, dragi? Tu pri meni pusti to bodalo! In če ugotoviš, Olivio, in če me vidiš, da sem ti nezvesta, — izderi ga in ga zabodi vame!«

Pograbila je orožje in ga zasadila v les ob oknu poleg svoje postelje; tok je položila na svojo nočno omarico.

»Tu, Olivio! Tu ti bo takoj pri roki.«

Pa se je zleknila in zvila roki in se razsmejala:

»Za božjo voljo: — ali sanjam ali sem zblaznela? Ali sva oba znorela, gospod Olivio Caieputi?«

On pa je še vedno mrko gledal in buljil v mizo, kjer je pravkar še tičalo bodalo. — Šlo je za starino in dragoceno umetnino, kakor jih je zbiral in ki si je z njimi polnil vse predale. Bil je strasten kot zbiratelj, bil je strasten kot posestnik in premožen človek, bil je divje strasten kot ljubimec.

Obrnil se je k nji, v njen razsmejani obraz, — njegov pogled pa je bil še vedno mrk in krut, nabrušen kakor svetla klina iz jekla, ki je tiho, tiho še zvenela, nihajoča v lesu. Izpregovoril je zamolklo:

»Bodi, Krista Alba! Ti si rekla, Krista Alba!«

Skočila je k njemu, otrla mu je obraz z rokama in ga poljubila; potem se je zopet zasmejala, obesila se mu je na roko in ga prosila, naj jo popelje z avtom po obali. Njegova ljubosumnost se ji je zdela tako nesmiselna, brez vse podlage, da je bila vsa razposajena, sveža in razigrana. V odprtem, dirkajočem avtu ob bajnem morskem čudovišču, po krasni, gladki cesti si ga je s prisrčnostjo, z naivno preprostostjo, pa tudi s spogledljivo premetenostjo igraje zopet osvojila in mu pregnala temne sence z obraza in iz oči...

To se je zgodilo, preden je bil odpotoval, da uredi stvari.

In zdaj je čakala, da se vrne — in ji je bilo, kakor da ni ona, ki čaka nanj, in kakor da je vse okoli nje zlagano in narejeno. Če je mižala v postelji, se ji je hotelo zdeti, ko da sedi v dvorani kina z ugasnjenimi lučmi in da se odvija pred njo na belem platnu življenje njenih zadnjih tednov. Slike pa so bile žive in živahne in živobarvne, govoreče in kričeče, — in ko je odprla oči in se ozrla, se je nasmejala sama vase in sebi, ker se je malone čudila, da se odvija film v nji sami, pred njenimi notranjimi očmi...

Bila je nedelja, ko se je Olivio vrnil, ves žareč od zadovoljstva, ker je vse dosegel, kar je bilo treba. Vendar je pogodrnjavala še tudi jeza v njem, jeza radi vseh nevšečnih, neprijetnih,

deloma prav grdih bojev, ki jih je bil prestal. Trenotkoma se ji je zdelo, da bi hotel biti zaradi vseh teh zoprnih malenkosti nekoliko hud še nanjo samo. Pa je minilo, kakor mine oblaček mimo solнца in izpuliti v ozračju, — ona pa je stala v siju stožarke glorioje ljubezni, vere in zaupanja...

Po kosilu so sedeli v hotelski obednici. Olivio je govoril s svojim odvetnikom. Po črni kavi se je Krista Alba poslovila od obeh gospodov. Hotela si je odpočiti, hotela je biti malce sama. Zdelo se ji je, da mora bogve kaj še vse premisliti. Hodila je počasi skozi obednico in skozi vežo in po stopnicah gor — zamišljena, zasanjana in skoraj izgubljena, kakor vse te dni... Tako čudno, bajno, neverjetno se ji je zdelo, kar je tu doživljala. Niti ni pomislila na to, da bi bilo morda nezasluženo. Ne. Samo tako strašno — nemogoče se ji je zdelo... Vedno in vedno iznova se je zalotila, da je samo sebe vpraševala: Ali je mogoče? in da si je sama odgovarjala: — Saj to ni mogoče! Saj to ni mogoče... Tuintam je zadržalo v nji: — Nekdo pride in me razkrinka... In se je prestrašila nenadne sence in se je sunkoma obrnila: — Ali se ne prikaže rimski ogabnež in butne z glavo vznak: — Zdaj sva skupaj! Zdaj mi ne uideš več!... Pa se je zopet pomirila — in se je sama sebi nasmehnila: — Čemu strahovi? Saj živiš ko v sanjah!...

Nenadoma je stala na verandi. Okrevališče onkraj se je zdelo prazno. Nedelja. Vojaki so odšli k obali in v okolico. V žarkem solncu ni prav dobro videla... Zdajci ji je švignilo pred očmi... Na oknu je sedel junak iz filma, z nogami zunaj, opirajočimi se ob steno. Čepico je imel potisnjeno na čelo. Oči so mu gorele in molile. Roki je iztegnil proti nji — hrepeneče in roteče... Ona se mu je nasmehnila in mu z glavo pokimala v pozdrav. Poslala mu je igraje poljub z roko in se lagodno okrenila, da odide. Tedaj se je spustil z okna in se je ujel z nogami ob napušč, ki je tekkel pod dolgo vrsto oken in ob zidu v kot, potem ob drugi strani v drugi kot in dalje do verande. Z desnico se je držal v oknu, z levico ji je pokazal pot, ki bi jo napravil. S spretnostjo, previdnostjo in pogumom, oprijemajoč se v odprta okna, bi bilo drsanje po napušču in ob steni izvedljivo... Krista Alba se je v prvem hipu vsa prestrašila, — potem se je tiho zasmejala in si potrkala s kazalcem po čelu — ne bodi, no, neumen, fant!! — Zamahnila je z roko in se odpravila... Ni se več ozrla. Počasi, podrsavajoče, skoraj oklevajoče je korakala po hodniku. Ustavila se je pred zrcalom, popravila si je kodrček ob ušesu in se — vsa nekam blažena — nasmehnila v svoje lastne, od notranje sreče sijoče, lepe oči. In si je ogledala obraz, lase in vso postavo v ogledalu in se je vprašala: — S čim si zaslužila, Krista Alba, da si še vedno lepa — in da si srečna? — Ni si odgovorila, — kakor da ni drugega hotela ko ugotoviti... Nekoliko nerada se je odtrgala od svoje slike, — stopila je dalje po hodniku, ustavila se je ob stopnišču in se sklonila preko ograje in pogledala v globino, kjer je vrvelo v elegantni veži sem in tja, — in je nadaljevala pot do

svojih vrat. Še enkrat se je ozrla na levo in na desno po hodniku. Nikjer nikogar. Tišina — kot v nedeljo po kosilu na beli, solnčni cesti, ki je tekla mimo njene domačije? — Domačije? — Mimo njene domačije? — In isti dolgčas, isti sladki dolgčas kakor tam!... Kaj ji manjka danes? Ali je omamljena od solnca? Ali jo teži kosilo? Ali jo je vino opojilo? ... Potegnila si je s prsti preko čela in vstopila.

Komaj je zaprla za seboj, so se vrata zopet odprla in on je stal pred njo — junak filma. Zaprl je za seboj in dvignil svoji proseči roki k nji.

»Lepa! Sladka«! — je izpregovoril.

Prosila ga je, naj gre. Za božjo voljo, — ali naj pozvoni služabniku in sobarici, — ali naj zakriči?

On pa ji je objel obedve roki in jih obsul s poljubi — in se je dvignil k njenemu obrazu in pobožno dahnil vanjo:

»Lepa! Sladka«!

Objel jo je okrog pasu in stisnil k sebi in srknil njena usta v svoja... Omamljena je skoraj omahnila v njegovih rokah; njen odpor je uplahnil. Zamižala je in sklenila roki za njegovim tilnikom... Vsa voljna mu je sledila in se je prepustila plamenečim zubljem strastnosti...

»Lepa! Sladka«! — ji je še odmevalo v ušesih.

»Lepi! Sladki«! je bila njena edina misel v viharju čutja in strasti...

Tedaj se je zgodilo.

Olivio Caieputi je stopil v sobo... Zagledal je in planil. Pograbil je bodalo. Zastrmel se je v njeno sinjemodro, ko z megljicami zastrto, opojeno oko. Zasadi bi orožje v to prekleto, izdajalsko oko... Sunil ga je vojaku v glavo. Zadel je mehko; konica se je udrla s čepico — in čudno je cvrknila... Pa se ni brigal. Tedaj se je razleglo ko pridušeno rjojenje. Olivio se je zdrznil. Potegnil je z roko in je začuden in zgrožen pogledal: Bodalo se je zataknilo — nekje globoko. Potegnil je na drugo stran — in izdrl orožje, da je odletela tudi čepica... Strahotna rana je zijala v brazgotini na vojakovem temenu, iz nje pa se je ulivala rumena gmota in rdeča kri...

Olivio se je umikal v grozi, dotipal gumb ob vratih in zvonil, zvonil... Za božjo voljo, saj ni hotel ubijati! Zato je sunil v glavo, ker je mislil, da bo samo površno ranil... Ni mogel več strpeti, odprl je vrata in kričal, kričal...

Ivo Brnčić:

DUNAJSKA BALADA

Bratje, pogledjte nas, v molku svečanem postojte nad nami, tiho, še tiše... Stisni zobe, o tovariš, in žena, udūši ta jok: nas več ne tožba ne kletev nobena ne zdrami.

Nemi in hladni smo zdaj eno sólo oskrunjeno, mrtvo telo.
Žive nas žgale so srage krvave na ustnicah in na dlaneh,
ko s plašči mrtvaškimi zdaj čez in čez smo pokriti s krvjo.

Moški in ženske (še mrtev otrok se med nami ko v sanjah smehlja)
posuli smo s trupli brezimnimi Ottakring, Floridsdorf, Marxhof...
padli smo, kakor smo padali že po vseh frontah sveta.

Niso nas z godbo zagreblili in v halje škrlatne odeti
škofje pred našimi krstami niso šli z znamenjem križa —
za plot so nas vrgli ko smet, spremili so nas z bajoneti.

Bratje, postojte nad nami! Zdaj so vas na cesto pognali
— pa kdo bi vas mogel okrasti za silo teh delovnih rok?
A mi le še tiho ležimo: vse, kar smo imeli, smo dali.

Bratje, naj v boju s tem svetom gorjá in trinoštva in blodnosti
ko bič vas peklí ta spomin: že spet nas vrh barikad
za vas, za človeštvo so križali, žrtve in seme prihodnosti —
dunajski proletariat.

A. Fogarasi:

KRIZA MEŠČANSKE IDEOLOGIJE IN FAŠIZEM

(Uvodne pripombe prevajatelja.)

Odkar je Hitler prišel na oblast, čitamo v slovenskih revijah, zlasti v onih, ki se smatrajo za naprednejše, kakor v »Sodobnosti«, v »Besedi« (z nekaterimi častnimi izjemami) in v zborniku »Krog«, vedno več razprav o fašizmu in krizi »miselnosti«. Mi se s temi avtorji in z njihovim načinom gledanja in podajanja bistveno ne strinjamo, in sicer brez ozira na to, ali se direktno ali indirektno, zavedno ali nezavedno obregujejo ob »protidemokratski marksizem«, ob marksistične »dogme in doktrine«. Najprej ne moremo priznati, da bi fašizem bil nepričakovan pojav (izvzemši za avtorje in njihove internacionalne idejne sorodnike). Za zavedno delovno ljudstvo taka trditev ne more veljati, kar bo priznal vsakdo, ki je le malo povohal dela Marxa in Engelsa. Nekaj let pred Hitlerjevo vlado je v Nemčiji levi marksistični tisk napovedoval mnogo hujši fašistični teror nego je bil in je v Italiji, pri čemer ni delal bistvene razlike med vlado Hitlerja in vladami Brüninga, ki so ga socialni demokrati podpirali, Müllerja et Co. Nadalje se prav tako ne morem strinjati s tem, da bi bil med meščansko demokracijo in fašizmom kitajski zid, da bi to bili dve polarni nasprotji. Tako naziranje morejo imeti samo oni, za katere dosedanja zgodovina ni zgodovina razrednih bojev in ki žive izven današnjih dveh osnovnih razredov, torej predvsem malomeščani in njihovi intelektualci.

Članek znamenitega italijanskega sociologa, ki ga tu podajam v prevodu, analizira krizo ideologije tako v državah, kjer je fašizem odkrito na oblasti, kakor tudi v ostalih evropskih kapitalističnih vele-silah, vstevši demokratično Anglijo in prištevši Ameriko. Članek kaže, kako je ideologija fašističnih množic le konsekvence, ki jo

izvajajo malomeščanske množice, vzgojene v meščanski demokratični ideologiji privatne lastnine in demokratizacije kapitala, kadar jih »doktrinarna« koncentracija monopolističnega velekapitala pahne v propadanje; kajti gladen človek noče umreti in se ne more zadovoljiti z medlimi papirnatimi, stoičnimi teorijami, temveč zahteva doslednost v onem, kar mu je vzgoja pokazala kot ideal in sredstvo za blagostanje. Ta doslednost je pa sama v sebi protislovna in v tem je žalostna usoda množic, kadar gredo za fašizmom.

Marsikdo naših čitateljev se bo temu nazoru o »konsekvenci« začudil. Mi pa s Plehanovim ponavljamo izrek starega grškega filozofa: »Začudenje je mati filozofije«. Če stvar proučimo res globoko, znanstveno, ali — kar je isto — v luči dialektičnega materializma, realnosti, in ne gledamo skozi navidezno pronicava, v resnici pa motna očala idealističnih in religioznih mislecev le na površju, nam ne bo prav nič več čudna misel, da so tudi naši, zgoraj omenjeni člankarji in večina naših univerzitetnih ekonomov, sociologov in filozofov (o dr. Vebro in dr. Gosarju je »Književnost« že lani pisala) zavedno ali nezavedno, hote ali nehoti, objektivno in resnično vendar le predhodniki in utemeljitelji fašistične ideologije. To vidimo prav jasno, kadar plavajo v mistično idealističnih sferah nad zemljo, nad konkretnostjo, nad razredi, in filozofirajo o »liberalizmu v najširšem in najprvotnejšem pomenu besede«, o »individualističnem duhovnem liberalizmu kot večni, bitni lastnosti človeške narave«, o »harmonični ureditvi evropskega sožitja« in političnem »izživljanju« (»Sodobnost« II, 1. števil.); o prvenstveni vlogi inteligence in delitvi človeške družbe po starostnih stopnjah (analitični sociolog I. Grahor v »Besedi«); o materiji, ki se nam prikazuje »kot oblikovana snov« in si je ne moremo predstavljati »v absolutni obliki« (Dr. Rajko Ložar v »Krogu« str. 9!) o življenju »v znamenju materialnega metafizičnega tečaja« (istotam str. 10), o »navpični obliki človekove svobodne dinamične in nesprenmljive osebnosti« ter »statističnem vegetiranju človeka« (istotam str. 12). S takimi pojmi bomo, kakor je Engels dejal za Dühringa, najboljše opravili, če si pod njimi prav nič ne predstavljamo, kajti z njimi je pač mogoče graditi najraznovrstnejše kompozicije, kolikor je pač avtorjev, ne pa resnične znanstvene analize. — V. K.

Kaj je bistvo sedanje krize v meščanski ideologiji? Ne bomo zgrešili, če razlikujemo tri glavne momente v tej krizi. Ti so: prvič ta, da se je v glavah kapitalističnih in malomeščanskih ideologov omajala vera v vsemoč in stalnost kapitalizma. Drugič v tem, da se ta ideologija reakcionarno obrača od znanosti stran in se zateka v kraljestvo mistike, religije, praznoverja. Tretjič je pa na področju politične ideologije v ožjem smislu nastopila kriza meščanske demokracije, ki se vedno bolj sprevrača v ideologijo fašizma.

O tem, da se je zaupanje kapitalističnega razreda v samega sebe omajalo, so med nami že mnogo pisali. Pri tem so pa prezrli, da je tedaj, kadar začno meščanski politiki in finančni kralji pri vsakem polomu kakega velikega koncerna ali pri vsakem valutnem krahu govoriti o koncu kapitalizma, v tem več demagogije kakor pa prepričanja in da je namen črnih prorokov o neposredno pretečem polomu angleške ali ameriške civilizacije v takih primerih le ta, da bi izsilili nove subvencije za velekapitaliste, nove državne podpore in nove, za delavce vse prej nego prijazne ukrepe. Ni pa dvoma, da je pod udarci svetovne gospo-

darske krize, sredi bankrota vseh napovedi meščanske politično-ekonomske znanosti in pod vplivom obubožanja srednjega stanu del ideoloških zastopnikov kapitalizma res izgubil vero v vsega-mogočnost in stalnost kapitalistične družbene ureditve. Ti ideologi dvomijo, da bi bil kapitalizem zmožen, najti izhod iz krize. Pod vplivom dogodkov izven področja kapitalističnih držav so začeli razmišljati o tem, ali ni kapitalizem obsojen v propad in ali ne pripada bodočnost socializmu, pričeli so razumevati to vprašanje. Niso pa zmožni, da bi iz svojega nejasnega spoznanja izvajali konsekvence, in zato brez prestanka omahujejo med reakcionarno-utopičnimi načrti o »reformi« kapitalizma in med priznanjem končnega neizogibnega poloma kapitalističnega sistema. Kapitalistični tisk odpira tem ideologom svoja vrata precej na široko. Ne brez razloga: kajti ta vrsta oznanjevalcev pretečega propada (»Propad zapada« [Spengler], »Propad angleške civilizacije« [Wells], »Propad Amerike«) odvaja pogled mas od bistvenih vprašanj krize kapitalizma in služi samo za to, da vso stvar zagrne v neke medle pojme in zabriše perspektivo resničnega izhoda.

Mnogo globljega pomena je pa tista preobrazba meščanske ideologije, ki se izraža v begu v mistiko, v praznoverje, v religijo. Ta pojav opazamo na področju filozofije, umetnosti in literature. Tu ne gre več za trenutno panično razpoloženje, kakršno nastaja tedaj, kadar se gospodarska kriza posebno katastrofalno in viharo zaostrojuje, temveč za globoko segajočo reakcionarno preobrazbo celotne meščanske ideologije. Ta preobrazba se vrši v vsej epohi imperializma in peripetije kapitalizma oziroma njegove splošne krize, toda v času, ko se kriza ob koncu relativne stabilizacije najbolj zaostri, se pa ta preobrazba ideologije prav posebno pospeši. Strah pred neprijetnim izhodom je mogočen faktor, ki pospešuje ta reakcionarni razvoj. Ko je cela vrsta znanih fizikov in biologov v Angliji dala izjavo, da nova odkritja v znanosti pobijajo materializem in postavljajo na dnevni red ponovno vstajenje religiozne resnice, je angleški filozof Lord Bertrand Russel po pravici pripomnil: »Kar ti učenjaki prinašajo na dan za podporo tradicionalnih verskih predstav, tega oni ne izjavljajo kot učenjaki, temveč kot dobri državljani, ki jih skrbi obramba njihove lastnine in kreposti. Vojna in ruska revolucija sta vse plašljivce izpremenili v konservativce, in profesorji so po navadi že po svojem temperamentu figarji.« (B. Russel, *The Scientific Outlook*, str. 105.)

Medtem se pa ideološka kriza meščanske družbe danes koncentrira na določeno točko. To je kriza meščanske demokracije. Prav nič ne pretiravamo, če trdimo, da je bila demokratična ideologija skozi vse devetnajsto stoletje najmočnejša duševna opora meščanske družbe. Marx, Engels in vsi njuni konsekvantni nasledniki so popolnoma po pravici poudarjali, da je najvažnejši pomen demokracije, demokratične ideologije,

da utrjuje meščansko gospodstvo, ter so kritizirali demokratične iluzije z brezobzirno energijo. Kriza, ki je danes pograbila ta osnovni steber meščanske ideologije, je torej postala prav za prav kriza celotnega idejnega sveta, celotnega svetovnega nazora kapitalistične družbe.

Najnovejši poskus, da bi zadržal krizo demokracije kot enotne, vse obsegajoče internacionalne ideologije, je napravil patentirani advokat kapitalistične demokracije in predsednik II. internacionale, gospod Emile Vandervelde. V svoji novi knjigi »L'alternative«, ki je izšla leta 1933, deli gospod Vandervelde ves svet v dva oziroma v tri dele. V prvem so dežele z demokracijo, v drugem dežele brez demokracije in v tretjem so dežele, kjer se usoda demokracije nahaja pred odločitvijo. Ta Vanderveldejeva slika sveta je prava združitev vseh varljivih in napačnih predstav, ki jih imajo ljudje o demokraciji. V tej sliki so stvari podane tako, kakor da bi imeli dva dela sveta, demokratičnega in nedemokratičnega, kakor da bi v posameznih deželah propadla demokracija in se dvignil fašizem v obliki nenadne katastrofe. Taka katastrofa se je po slikanju gospodov Vandervelde & Co. dogodila tudi v Nemčiji, ko je Hitler zavzel oblast.¹

V resnici pa ni bilo in ni nobenih takih nenadnih, ostrih katastrof. Klasičen dokaz za to je usoda weimarske demokracije v Nemčiji. Na papirju je tudi ta demokracija uresničevala ideale svobode in enakosti. Na papirju je veljalo: »Državna oblast izhaja iz ljudstva.« V resnici pa je to bila reakcionarna diktatura nemškega monopolnega kapitalizma v epohi splošne krize kapitalizma. Zato so bile oblike weimarske demokracije že od vsega početka zvotlene, zato ta demokracija ni bila zmožna niti tega, da bi zastirala svojo reakcionarno obliko, zato je bila celo kot zastor preveč prozorna, da bi mogla trajno in uspešno izvajati svojo funkcijo. S tem je bila v skladu notranja brezsmiselnost »demokratične« ideologije weimarske republike. Temu je odgovarjalo brezmejno figarstvo zastopnikov demokracije, ki so opustili vsak odpor proti fašizmu, oziroma nemoč ideoloških zastopnikov demokracije, ki so se hitro in klečeplazno prilagodili fašistični diktaturi. Weimarska republika ni imela niti svojih Nittijev niti Amendol, ki bi bili pripravljeni, boriti se za meščansko demokracijo, kakor so se le-ti borili v Italiji. Še davno preden je Hitler prišel na oblast, je socialni fašizem (s tem misli avtor nemške socialne demokrate, op. prev.) v obliki ideologije »autoritarne demokracije« in pobijanja »weimarskega liberalizma« opljuval tiste »ideale«, ki jih je poprej 14 let slavil kot

¹ Za globlje razumevanje naj razjasnim, da Vanderveldejeva konterverza ni: meščanska demokracija (diktatura nad ostalimi razredi) — proletarska demokracija (diktatura nad ostalimi razredi) — odprava razredov, temveč tale: absolutna demokracija — absolutna diktatura —, kar brez nadaljnjega sledi tudi iz gornjih izvajanj.

najvišje kulturne vrednosti (ali »vrednote«, da se poslužimo slovenske idealistične terminologije; op. prev.), kot poosebljenje »demokratičnega socializma«.

Kar se pa dogaja v Nemčiji, je samo odlomek internacionalnega razvoja. Poglejmo kot primer deželo, ki jo socialna demokracija slavi kot zadnjo in najbolj varno trdnjavo demokracije: Francijo. Kakor weimarska demokracija razen besed ni imela nič več skupnega z demokratičnimi ideali kakega Lessinga, Kanta, Fichteja, tako tudi današnja reakcionarna, monopolnokatoliška demokracija imperializma nima nič več skupnega z velikimi revolucionarno-demokratičnimi tradicijami francoskega ljudstva, tradicijami, na katere se na varljiv način sklicujejo meščansko-socialdemokratični politiki Francije. Tudi v Franciji je kriza demokratičnih teorij, programov in metod že povsem na pohodu.² Zastopniki meščanske ideologije se ne sramujejo več, da ne bi te krize očitno oznanjali. Vsekakor je demokratični zastor v precejšnji meri potreben iz zunanje političnih razlogov, da bi boj proti italijanskemu ali nemškemu imperializmu zadobil barvo boja demokracije proti fašizmu. Toda ta demokracija, kakor piše »Temps« v svojih uvodnih člankih, mora biti »avtoritarna demokracija«. Krizo demokracije očitno oznanjajo ne več izven nje stoječi krogi (monarhisti in klerikalci), temveč vplivni ideologi veleburžuazije, kakor Lucien Romier in Caillaux, ter s tem pripravljajo preobrazbo v fašizem. Izredno velikega pomena je tudi nastop neofašistične (ali, kakor se oni sami imenujejo, nesocialistične) grupe na zadnjem kongresu francoske socialistične stranke. Prvič si je odkrito fašistična ideologija priborila pravico javnosti in »legalnost« na kongresu francoske socialistične stranke in na pariški konferenci II. internacionale. Kajpak hočejo zastopniki neofašizma, Deat in Marquet, braniti »demokracijo«, toda njihove parole so »red in avtoriteta«, »močna država« itd. In ali ni prav tako močan dokaz to, da se demokratične teorije socialne demokracije hitro preobražajo v fašistične, če Léon Blum, hotoč kritizirati neofašiste »z leve strani«, definira fašizem kot prehodno dobo med kapitalizmom in socializmom? Zares »levi« Blum v resnici ne zaostaja za desnimi socialnimi fašisti. Njihov skupni ideal je isti: pofašistena demokracija.

In ali je v deželah s tako zvano klasično anglosaško demokracijo kaj drugače? Naslovi najbolj razširjenih novih del so sledeči: »Demokracija v krizi« (Laski), »Degenerirana demokracija« (Mackee), in velike ameriške revije odpirajo svoje kolone člankom, v katerih avtorji obravnavajo vprašanje ameriškega fašizma. Prav nič ne skrivajo, da je Rooseveltov

² Opozoriti je treba, da je članek A. Fogarasija izšel dobrega pol leta pred začetkom afere Staviskega in tej sledečim spremembam v Franciji, v francoski demokraciji. Vidi se, kako Fogarasi jasno gleda naprej, poslušujoč se metode modernega materializma v zgodovini.

»obnovitveni program«, ki ga navdušeno pozdravljajo socialni demokrati vsega sveta, neka vrsta ameriškega fašizma, ali, kakor pravijo Američani v svoji zabavni teoretični malomarnosti, neka vrsta »demokratskega fašizma«. Kakor vidimo, kriza meščanske ideologije v velikih »demokratskih« deželah jasno vodi v smeri fašistične diktature. Teza doslednih marksistov o organskem spreminjanju demokracije v fašizem je obveljala tudi za meščansko ideologijo na vseh področjih. Fašizem tudi ne pomeni »konca« meščanskega sveta idej, kakor socialni demokrati varljivo razlagajo. Fašizem ne pomeni »propada« v nasprotju z dosežanjem kulture buržoazije. Fašizem, tako korak za korakom kakor tudi skokoma, odpravlja ostanke naprednih elementov meščanske kulture, ki so ji ostali še iz njene revolucionarne preteklosti.

Tudi fašistično kulturno barbarstvo ni po svojem bistvu prav nič drugačno. Fašizem dela konsekvence iz protiznanstvenega, antiracionalističnega preokreta, ki so ga meščanska filozofija in socialne znanosti izvršile že pred delj časa.³ Divji boj teoretikov weimarske demokracije, n. pr. Maxa Webra in Alfreda Webra, proti Marxovemu »materialističnemu racionalizmu«, ni veljal samo materializmu, temveč tudi marksizmu kot znanstveni politiki in svetovnemu nazoru. Fašizem dela vsekakor radikalne konsekvence iz reakcionarno-mističnega razvoja nekdanje napredne, racionalistične, prosvetljene ideologije buržoazije. Tako je buržoazija v »deželi mislecev in pesnikov« prijadrala k Spenglerju, ki je na mesto Kantovega in Heglovega ideala formuliral ideal napadalnega voditelja SA:

»V resnični zgodovini je Arhimed z vsemi svojimi znanstvenimi odkritji morda manj veljal kakor oni vojak, ki ga je pobil pri zavzetju Sirakuz.« (Spengler, »Der Untergang des Abendlandes« — Propad zapada — str. 36.)

Če je kriza meščanske demokracije rodila odkrito diktaturno ideologijo »autoritarne demokracije«, nam pa militarizirana ideologija fašizma očitno kaže, za katero avtoriteto pri tem gre. Osmi paragraf »Desetih zapovedi fašističnega miličnika« (te zapovedi služijo tudi nacionalnim socialistom v Nemčiji za vzor) se glasi kratko in jedrnato: »Mussolini ima vedno prav.«

Ideologija kapitalistične demokracije skopneva v skeptično zanikanje znanosti, socialnega in tehničnega napredka in v splošen relativizem. Ta proces duševnega trohnenja, ki je samo pro-

³ Ta preokret v subjektivizem in mistiko je analiziral G. V. Plehanov v svojem slovitom, zadnjem delu: »Osnovni problemi marksizma«. V srbski literaturi obravnava knjiga dr. Sime Markovića »Iz nauke i filozofije« isto tendenco moderne meščanske znanosti v najnovejšem času. (Založba Gece Kona, Beograd 1924. Odlomek iz te knjige je izšel v Engels-Plehanova »Uvodu v dialektični materializem«, Nova knjiga, Ljubljana, 1933).

dukt trohnenja kapitalističnega gospodarstva, je rodil pašo za ono mešanico šarlatanske demagogije, skrajnega cinizma in hinavskega idealističnega moraliziranja, ki je povsod značilna za fašizem. Isti Mussolini, ki je na vprašanje: Kaj je država? odgovoril v italijanskem parlamentu: »država, to so karabinjerji« (kakor je govoril nekdanji, dokler je bil socialist, samo v drugem pomenu), definira v članku, ki ga je napisal za italijansko enciklopedijo, državo kot »etično univerzalno voljo«. Fašizem je »poduhovljeno pojmovanje življenja«, fašizem je »religiozno svetovno naziranje« (Mussolini). Znano je, da v Nemčiji nacionalno socialistični moralci delavcev nič manj pogostoma ne uporabljajo prav takih v srce segajočih moralizirajočih fraz.

Fašizem se plaši luči razuma in povzdiguje poneumnevanje kot glavni princip svoje celotne ideologije: »Mi smo ustvarili svoj mitos. Mitos je vera in je strast. Ni potrebno, da bi bil resničen.« (Mussolini, citirano pri Hellerju, »Europa und der Faschismus«, str. 48.)

Ne dvomimo, da je mnogo meščanskih in socialno demokratiških ideologov, ki vihajo nos pred brutalnim šarlatanstvom, s katerim fašizem servira n. pr. svojo »rasno teorijo«. In vendar je namen omenjenih ideologov popolnoma isti, namreč pobijanje zgodovinske poti naprednega proletariata! Da, ideološka sredstva, ki se jih ti ideologi poslužujejo, se izkažejo kot presenetljivo sorodna fašističnim, kakor hitro jih pobliže pregledamo. Primeri, ki smo jih tu navedli, to pojasnjujejo. In res, vsako pobijanje marksistične znanosti, edinega znanstvenega nazora, dialektičnega materializma — in v tako pobijanje jadra tudi vse stremljenje meščanske »demokratično-napredne« in socialno-demokratične ideologije — se koncem koncev res neizogibno izliva v pripravljanje in podpiranje fašizma. Ideologija fašizma je združitev vseh reakcionarnih tendenc meščanske ideologije v epohi imperializma, v splošni krizi kapitalizma. Ideologija fašizma ni nikak »plevel«, temveč resničen »cvet« meščanske ideologije.

Fašizem lahko za svoje namene izkoristi krizo meščanske ideologije in zlasti bankrot »demokratičnega socializma«, ne more pa najti nobenega izhoda iz te krize: Niti obupni napor socialističnih fašistov, da bi ustvarili novo ideologijo pofašistene demokracije (Déat, Montagnon, Marquet), niti Mussolinijev varljiv, omotični mitos (Mythossschwindel), niti goljufiva, omotična rasna teorija (Rassenschwindel) fašističnih profesorjev v Nemčiji ne morejo globoke krize meščanske ideologije ublažiti, kaj šele premagati. Nasprotno: vse to omotično varanje

* Citatelj naj ve, da novejši teoretiki moderne, zlasti nemške, pa tudi avstrijske socialne demokracije (n. pr. Cunow, Max Adler) ne stojijo več na doslednem stališču marksizma, temveč v bistvenih točkah »izpopolnjujejo« marksizem, v filozofiji predvsem s Kantom, v ekonomiji pa z modernimi subjektivistami. To moram omeniti, da se stališče Fogarasija ne bo zdelo komu paradoksnost.

poglablja in zastruje krizo. Nacionalno socialistični poskusi, da bi cepili trohneči nemški kapitalizem z injekcijami srednjeveških ideologij, bodo izpodleteli s prav takšno nujnostjo kakor Rooseveltova demagogija z vbrizgavanjem idej načrtnega gospodarstva v gnojno telo ameriškega kapitalizma.

S propagandnimi sredstvi, ki jih ima sproščena nacionalistična in šovinistična demagogija, z obljubovanjem čudodelnega gospodarskega zdravljenja je pač mogoče na zmedene in obupane malo-meščanske plasti vplivati bolj ali manj kratek čas, ni pa mogoče s temi sredstvi spraviti s sveta tako vseobsežnih in silnih zgodovinskih pojavov, kakor je splošna kriza kapitalističnega sistema oziroma njene ideološke pojavnne oblike.

Stavek: »Marksizem je vsegamogočen, ker je resničen«, ki ga je izrekel eden največjih Marxovih učencev in naslednikov, ne razloži zgolj tega dejstva samega, zakaj zmagovitega pohoda teorije in prakse dialektičnega materializma ne morejo zadržati niti fašistični autodafeji (požigi) Marxovih in Engelsovih del niti oni socialnodemokratični teoretiki, ki pačijo Marxov nauk, temveč razloži tudi to, zakaj meščanstvo in njegovi najrazličnejši agenti ne morejo najti nobenega izhoda iz »duhovne krize sodobnosti«, kakor jo imenujejo. Meščanska filozofija, sociologija, ekonomija itd. so spričo ideološke krize nemočne ker so neresnične. Ne morejo prenašati resnice, kajti s tem bi se odpovedale same sebi. Protislovje med neresničnimi teorijami meščanske znanosti in resničnostjo pa doseza s fašizmom le svoj vrhunec (torej konsekvenco, op. prev.). S tem pa tudi vse neresnične teorije toliko bolj gotovo izgubijo svojo učinkovitost.

Marxov stavek: »Teorija postane materialna sila, kadar se polasti mase«, nam razloži tudi to: tiste teorije, nad katerimi so se mase razočarale in od katerih se z gnusom odvrčajo, se obrnejo proti svojim lastnim iznajditeljem. Tej usodi ne bo mogla uiti nobena socialno-fašistična in nobena fašistična varianta meščanske ideologije.

(V nadaljnjem končuje A. F. s tem, da omejuje trajnost učinkovanja fašistične ideologije s subjektivno sposobnostjo delovnega ljudstva, kolikor bodo njegovi zavedni elementi znali v teoriji in praksi izkoristiti krizo te ideologije in nastopiti proti njej.)

Ivo Brnčić:

PESEM KANDELABRA

Jaz sem neznan in sam in bijem se vso noč s temò,
ko bel stražar na voglu čakam, kdaj bo prišel dan.
Po teh mrakobnih cestah še nikdar ni nič prišlo,
pa vendar tiho ruje, čutim, pod zemljó vulkan.

Vsi mimo mene spó: tat, gizdalin, brezdomec,
obupanec, ki temno misel plete kakor vrv,
blodnica in bankir, poet in brodolomec —
a jaz edini vem: vse hiše je že zglodal črv.

Ponoči mesto se ko gobavec razgalja.
Skoz stene vidim, da zgolj eno je resnica:
dekle brez krova, glad v kletih, izžeta lica —
in da sta laž orkester in svilena halja.

Tako stojim, ko up bodočih dni svetló gorim.
In ko po ulicah krivico sejejo ljudje
in jim strupeno seme v temno, težko klasje gre —
jaz vidim: iz palač ko črn pes se plazi dim.

B. K.:

AUSTRIA REDIVA . . .

I.

12. februarja 1934. l. se je v Linzu uprla peščica delavcev Dollfussovi žandarmeriji in Starhembegovim hajmverovcem. Zadnji so se morali umakniti, prvi pa po spopadu niso mogli več nazaj, samo naprej, s puško v roki, na barikade... Na vseh koncih se je vžgalo. Evropa je zatrepetala. Herojski odpor avstrijskega delavstva je vzbujal strah. Marsikomu je zastala sapa. Predvsem pa Dollfussu kot eksponentu avstrijskega kapitala. Toda proti herojskemu odporu avstrijskega proletariata je poslala buržuazija topove, plinske bombe, zrakoplove, državno vojsko in Starhembegove hlapce, ki so kakor srednjeveški valpti planili po delavski raji. Črnožolta reakcija se je dvignila iz svojih skrivališč, vrgla je raz sebe krinko, za katero je skrivala od prevrata in razpada habsburške Avstro-Ogrske svoje pravo, krvniško lice.

Delavci, očetje, matere, žene, dekleta, otroci — vse to je umiralo na barikadah. Kakor 1848. l., 1871. l. pariška komuna... in tako naprej.

In so padli...

Po štirih dneh ljute borbe so morali odstopiti. Reakcija je med tem postavljala vešala in prvi obešenec je bil težko ranjeni delavec, družinski oče. Ponoči so ga nesli na vislice in njegov uporni krik je presekalo nočno temo, prebil vse kratke in dolge valove in dosegel antene vseh tistih ljudi, ki so jim takrat srca tolkla za delavsko stvar. Za njim so šli na vislice še drugi. Šel je inž. Wessel in šel je Koloman Walsh, ki ga je Judež prodal za šilinge črnožoltemu rablju...

In Avstrija, tista stara Avstrija, ki se vleče skozi zgodovino kot stara prostitutka, si je spet napudrala obraz, našminkala si je ustnice kot cesarska kurtizana in njena dva kavalirja, nadporočnik cesarskih lovcev dr. Dollfuss in major, vitez reda Marije Terezije, Fey, sta jo po dobljeni zmagi spet predstavila Evropi. Krone še nima na glavi, toda že rožljajo Habsburgi po Tirolskem, sin zadnjega cesarja čaka na poziv. Deset let se je vadil v cesarskem dvornem ceremonijelu, svoje godove je obhajal v starih uniformah, v madžarskih magnatskih surkah s skrivljenim mečem okoli pasu je strašil po evropskih ilustriranih časopisih in se učil, učil za svoj povratek...

Dollfuss je dobro vedel, da se stara Avstrija zamore vrniti samo preko trupel delavske množice. Še bolje je vedel to Fey in njegova vojska je opravila svoje častno delo. Iz vseh strani so se pojavili generali v starih avstrijskih uniformah, s sivimi generalštablerskimi kapami, v škornjih z ostrogami in salutirali majorju, ki jih je rešil. Njih in avstrijski kapitalizem, odet v prijazno masko papeževe okrožnice »Quadragesimo anno«, v geslo dunajskega nadškofa dr. Innitzerja »in caritate servire« in v tudi pri nas od klerikalnih krogov toliko hvalisano stanovsko državo. V resnici pa ni vse to nič drugega kot restavracija avstrijskega kapitalizma in habsburškega fevdalizma. Hitlerjev fašizem dela v znamenju kljukastega križa, avstrijski fašizem v znamenju oglatega križa... »V tem znamenju boš zmagal!« je videl nekoč zapisano v oblakih zgodnji srednjeveški despot in od tistega časa je vse polno križev (in težav) na svetu...

(Vae victis!...)

II.

Dunaj nosi sloves glasbenega mesta. Od leta do leta prireja glasbene festivale, hvali se z valčkom, s Schubertom, Straufki, Mozartom, Haydenom itd. Februarja 1934. l. so pokali topovi, regetale strojnice, eksplodirale ročne granate, ki so preropotale stokanje ranjencev in jok žena in otrok, katere so vladne čete gnale pred bojno vrsto proti delavskim upornikom... Gledališča in kinematografi so bili zaprti, le po radiu je Dollfuss igral reproducirano glasbo na Columbia-ploščah... Valček, foxtrot, tango, tudi kaj težjega... Iz Rima mu je papež poslal blagoslov, Dollfuss se je prijazno nasmehnil in samo zamenjal ploščo...

15. julija 1927. l. sem se po prazniku Bastilje vozil iz Pariza preko Švice domov. Na tirolski meji je vlak obstal. Generalni štrajk v Avstriji. Na Dunaju je sodišče oprostilo morilce delavcev, delavci so šli na ulico, zažgali justično palačo, proglasili generalni štrajk. Ko smo se z dvodnevno zamudo pripeljali v Inmost, sta na kolodvoru patroljirala dva hajmverovca. Puške sta nosila kot stara nedeljska lovca; nahrbtnike sta imela polne, kakor da sta turista. Težka sta bila tista dva nahrbtnika. Nosila sta precej municije. Neki časnik je pisal, da je Tirolska ostala

mirna, ker je še vedno »kaisertreu« — cesarju zvesta. Po mestu je pohajkoval policaj v stari pikelhaubi, v belih rokavicah in s polmesečem na prsih. Cesarju zvesto je korakal in se samovšečno oziral okrog sebe.

V neki izložbi muzikalij sem zagledal slovito kompozicijo: »Seipel-Marsch«. Na čast gospodu kanclerju-prelatu Seiplu. Seipel je umrl, zdaj je kancler Dollfuss, ki se spozna na reproducirano glasbo... Dollfuss in Fey sta reproducirala »Seipel-Marsch« — po radiju in — po delavskih predmestjih. Cesarski Dunaj je obnovil svoj sloves glasbene kulture. Kdaj bodo množice zaigrale svojo kompozicijo? N. pr. »Dollfuss — marš!«...

Zaenkrat tuli veter žalostinko in po valovih Donave šumi marche funebre...

III.

Fey ni samo podkancler in major, on je tudi vitez reda cesarice Marije Terezije. To je treba v republiki še prav posebej poudarjati. Oba z Dollfussom se ugodno in spretno kretata po dvornih sobanah, ki jih je dal zgraditi minister cesarice Marije Terezije, gospod Kaunitz. Domače se počutita kot Metternich, ko je uvedel absolutizem. Ona dva izvajata misijo Avstrije, ki jima jo diktira kapitalizem, podpira pa italijanski fašizem. Med boji so bile vse meje zaprte, le italijanska je bila odprta. V Burgenlandu so prišli preko meje madžarski vojaki, preoblečeni v hajmverovske uniforme in pomagali Feyu...

Po dobljeni zmagi so zbrali svoje žrtve in pred dunajskim magistratom peli vigilije. Nadškof dr. Innitzer — in caritate servire — je blagoslovil in pri pogrebu spremljal samo žrtve eksekutive... Bil je pogreb prvega razreda. Na čelu spreveda je jahal podkancler in major Fey; preko ramen si je bil klovnsko privezal črno lentu in samega sebe povzdignil v pogrebne maršala. Vitez Marije Terezije ni mogel dočakati, da ga imenujejo za vojnega maršala, zato se je pač sam napravil za — pogrebne maršala... In res, pokazal je izredne zmožnosti. Štiri dni je streljal na delavstvo, štiri dni je delal major izpit za svoje napredovanje. Avstrijski fašizem, nadvojvode in stari generali so mu po štirih dneh čestitali, ker je izpit tako odlično prestal...

Vitez Marije Terezije je postal pogrebni maršal.

To ime se ga bo držalo, dokler bo živel spomin na avstrijske barikade v februarju 1934. l. Pogrebni maršal — delavskih množic...

IV.

Lani, kmalu po vpostavitvi Dollfussove fašistične diktature, je avstrijska vojska zamenjala republikanske monotone uniforme s starimi cesarskimi. Dragonci, topničarji, domobranci... godba dunajskega pešpolka »Deutschmeister« je takrat v parad-

nih oblekah zaigrala Dollfussu podoknico, ker je vrnil avstrijski vojski cesarsko obleko in zvezde. Od takrat se gredo cesarsko Avstrijo — brez cesarja. Poveljnik avstrijske vojske je c. in kr. vojskovodja generaloberst knez Schönburg-Hartenstein. Knezi, grofi, baroni in nadvojvode prihajajo spet na svetlo... Ne znajo sukati samo sabelj in namerjati topov, tudi pisati znajo in zadnje čase kaj radi dokazujejo svojo pismenost. Tako je zapisal v članku »Avstrijski vojak« (N. W. Journal, 18. marca) generaloberst nadvojvoda Jožef Ferdinand te-le znamenite besede: »Hraber in zvest je bil avstrijski vojak vedno in nič ga ni bolj veselilo, kakor če so mu zato prišli na prsa vidni dokaz hrabrosti: staro avstrijsko hrabrostno kolajno. Tako bi se zdaj odkritosrčno razveselili tudi vsi tisti, ki so to pot šli v boj zoper notranjega sovražnika. če bi sprejeli spominsko kolajno za hrabrost...«

Nisem videl obraza tega nadvojvode in zato ne vem, kakšnega ima, toda da nosi v svoji glavi švejkove možgane, je sigurno...

Kako bi se razveselil švejk, če bi vedel, da je napredoval za generalobersta in za nadvojvodo. Prav gotovo bi stopil z avstrijsko zastavo pred barikade in po svoji stari navadi zaklical na drugo stran: »Maul halten und weiter dienen!«

Ubogi švejk, toda kljub temu se tvojim možganom v nadvojvodovi glavi ne bo godilo dobro...

V.

V Rimu so se sestali Mussolini, Dollfuss in Gömbös. Italijanski fašizem potrebuje za svojo imperialistično politiko Avstro-Ogrsko. Šestnajst let je minilo od razpada habsburške monarhije. Komaj šestnajst let in že spet jo kličejo nazaj. Kakor da nima ne konca ne kraja. Kakor da se je 1918. l. samo potuhnila. Skrila se je za masko demokracije, ki se je zdaj izkazala kot dvorezen nož, katerega ena ostrina se na skrivaj tako dolgo brusi, da zamenj tisto, ki je rezala kruh »demokratično«. In ta je spet rezala zato »demokratično«, da se je ona prva za njenim hrbtom lahko pripravila za napad. Kakor v Nemčiji. Kakor — povsod. Samo don Kichot lahko resno veruje vanjo. Donkichotstvo pa ni samo komedija, donkichotstvo je tudi tragedija. Leta 1848. je Palacki vzkliknil: »Če bi ne bilo Avstrije,* bi jo bilo treba ustvariti!« Tudi on je bil takrat don Kichot. Slovenci smo stoletja bili zvesti, dobri in blagi Avstrijci. Tudi radi tega je bil Koseski Slovincem bližji nego Prešeren. In Bleiweis, ki je Koseskega troniziral, je bil oče slovenskega naroda. Ko je cesar Ferdinand 1844. l. posetil Ljubljano, se mu je poklonila Bleiweis-Koseskega Slovenija:

Trojno ovenčan unuk vladarjev iz hiše Rudolfa.

Zgodnimu soncu enak sveta v ogledu stojiš

Kron sedmero bliži v škerlatu sedeža tvojga.

Silnih narodov devet varje ti slavo in dom,
Sme se iz temnih osod približati zvesto Slovenija?

— — —

Toda ne samo na meč, na um veličanstvo opiram,
Kjer časti se modrost, tam se imenuje moj sin.
Kar so mi — Karola dva, in mati velika Terezja,
Jožef slavni in Franc — znanstva odperli zaklad,
Sveti slovenski razum se v sodbi ob mizah zelenih.

— — —

Blago, življenje in kri, visoki vladar, Ti posvetim
Bistri v sodbi razum, v boju nevžugani dlan,
Tvojimu rodu na čast, na zgubo protivnikom Tvojim
Snuje v oserčju mi duh — cuka na bedru mi meč,
Hrast se omaje in hrib, — zvestoba Slovencu ne gane!

Pesem ima točno štirideset kitic. Zdaj, ko je postala za nas nerabna, bi jo lahko izvažali. Na pr. cesarju vdani Tirolci bi jo prav gotovo kupili. Kdove kako veliko bi jim je ne bilo treba spreminjati...

Koseski je pisal in prepeval svobodno.

Prešernu so »Zdravico« cenzurirali.

Nekdo je zadnjič dejal, da so bili Slovenci vedno najzvestejši državljani. Ta tradicija se jih in jih najbolj drži.

Zato niti Prešeren niti Cankar nista bila prava Slovenca...

Kaj bo s slovenskimi kmeti in delavci pod Dollfussovimi fašizmom?

VI.

Po štirih dneh borbe je bila Dollfussova vlada gospodar položaja. Domovina je bila rešena in zato je lahko šel Dollfuss mirno v Rim. Papež je takrat izjavil: »V vročem prizadevanju morajo država in vsi dobri državljani stremeti za tem, da se iz borbe med razredi povzpno k soglasnemu skupnemu delu vseh stanov.« Dollfuss je vzel to na znanje in se zadovoljen s sporazumom pri Mussoliniju in papežu vrnil v Grandhotel, kjer ga je čakala kneževska dvorana. Nobene detonacije ni bilo slišati, stokanje in jok sta se izgubila, Ottakring, Floridsdorf, Linz itd. vse to je bilo daleč, daleč... In mir je bil tam, mrtvaški mir. »Slovenski narod«, ki ima sicer velik smisel za razna tihožitja iz življenja velikih oseb, je to pot pozabil ponatisniti popis dvorane »Grand-hotela«, v kateri je stanoval Dollfuss.

»Našemu zveznemu kanclerju rezervirani salon z debelo, mehko preprogo, z udobnimi, s svilo prevlečenimi fotelji ne da niti najmanj slutiti hotelske sobe. Bujno rdeče cvetje kamelij prinaša jug naravnost v kanclerjevo stanovanje. Nepozabno lep je pogled skozi okna: preko majhnega parka s sto let starimi hrasti zagledaš sredi Piazza Esedre ogromni vodni žarek studenca nimf; na levi ob trgu se vrsti zidovje nekdanjega Dioklecianovega kopališča, za katerim so danes našli svoj prostor rimski

planetarij, od Michelangela z genialno umetnostjo v sredi terme postavljena cerkev Santa Maria degli Angeli in Narodni muzej.

Vse to je prav posebno učinkovito zvečer, ko obsevajo s spretno postavljenimi žarometi stara zidovja razvalin...«

Tako sta zrla stari vek in sedanost drug na drugega. Rdeče kamelije so priklicale južno pokrajino... nimfe so budile fantazijo... Manjkale so samo še melodije iz »Traviate« in Dollfussova idila v Rimu bi dobila zaokroženo sliko.

V taki okolici se sklepajo dogovori in sporazumi, ki nosijo v sebi kal in grožnjo vojn.

VII.

Nekdo je izjavil, da pomeni obnovev stare Avstrije in povratek Habsburžanov sigurno vojno. Toda vse tiste, ki se boje vojne na sploh, je nedavno potolažil Bernard Shaw: »Vojno zamoremo uničiti samo na ta način, da jo osmešimo... Bombni zrakoplovi in plinske bombe so angeli miru, ker bodo ta strašna orožja končno vojno osmešila...« Tako je tudi Shaw vstopil v galerijo Švejkov.

Ameriški proračun je določil 285 milijonov za mornarico. Zgradili bodo 1500 novih municijskih tovarn.

Japonska je v okupirani Mandžuriji okronala bivšega kitajskega cesarja Pu-Yia.

Nemški general v. Sekt je odpotoval na Kitajsko, da reorganizira Čankajšekovo armado, ki se bori proti kitajski delavsko-kmečki državi.

Italija, Avstrija in Ogrska so podpisale sporazum.

Diktatorja Poljske, maršala Pilsudskega, so predlagali za Noblovo mirovno nagrado...

Farsa...

VIII.

Od 12. do 15. februarja 1934. so bile v Avstriji barikade. Okrog dva tisoč je bilo mrtvih, osem so jih po prekem sodu obesili.

(Habsburški nadvojvoda je predlagal spominsko hrabrostno kolajno.

Avstrijski finančni minister je dal kovati nove kovance za 5 šilingov. Na eni strani bodo imeli podobo matere božje s sinom.)

IX.

V Evropi spet diši po topli, človeški krvi...

Milena Mohoričeva:

ŠTEVEK

I.

Vse se je umaknilo dežju, tako je, kakor bi se bila Rakovčeva hiša sama potuhnila, kakor bi se bila tesneje privila k stoletni lipi, ki zvesto čuva že četrti rod na Rakovčevini. Na četverokotnem prostoru, ki ga oklepajo hiša, konjski in kravji hlev, svinjaki, skedenj, shramba za orodje ter kokošinjak in je razdeljen na dva precej enaka dela, na dvorišče in gnojišče, stoje večje in manjše deževne mlake. Glasovi, ki prihajajo iz svinjaka, hrzanje konj in enakomerno padanje deževnih kapelj s streh, se zlivajo s puščobo tega aprilskega dneva. Tam nasproti hiše je odprtina, ki vodi v sadovnjak in dalje preko travnikov, kjer se pasejo krave, na njive. Kamor sega oko je vse Rakovčevo, na tej zeleni zemlji je njihov dom kakor plaha bela ptica, ki je sedla k sestrām kraj ceste z razpetimi perotmi.

Mokrota je prodrla skozi zidove, zato sta se gospodinja in dekla Anika spravili v toplo kuhinjo, ki vodi naravnost na dvorišče. Le sem tje huščne kaka postava preko dvorišča, hlapec Miško, gospodar iz shrambe za orodje ali pa nese Anika otrobe ali kaj podobnega v svinjsko kuhinjo tam na oni strani. Stari oče, ki je sinu šele pred letom dni izročil gospodarstvo, hodi s pipo v ustih iz kuhinje v svojo kamro in premišljuje o čebelah. Še go-lobje so se tesno stisnili pod streho.

Tam zunaj na travniku za hišo se pasejo krave, med njimi se premika nekaj črnega, majhnega. Semtertje je slišati klice: »Kam greš, Liška!« ali »He, Dima!« »Breza, nazaj!«, če živali zavijajo proti žitu namesto da bi mulile travo, kakor se kravam spodobi. Mala postavica stegne včasih roko in zamahne s šibo po tej ali oni živali. Sicer pa žvižga in poje.

Na prag je stopila gospodinja in je izlila po dvorišču vodo, v kateri je prala krompir. Dvignila je roko do ust in zaklicala:

»Hoj, Števek, ženi domov!«

Voda pljuska pod stopinjami živali, ki jih žene mali mož. Izpod mokre, dolge pelerine gledajo bose, tenke, vse modre nožice. Iz kapuce gleda dvoje radovednih oči.

II.

Števek je vrgel s sebe mokro pelerino, privezal je živali k jaslīm in nato stopil v kuhinjo. Komaj si je dobro pomencal roke, je stekel nazaj v hlev, vzel vile, ki so bile mnogo večje od njega, v roke in očedil hlev; to delo, zmetavanje težkega gnoja, zahteva še od odraslega mnogo moči. Nato je tekel v listnjak po listje, nastlal kravam, pometal po hlevu in po hodniku pred njim.

»Števek, jajc nimam za rezancel!« se je oglasila gospodinja.

Kar je le mogel se je Števek podvizal, stikal je za jajci po

svislih, kamor jih skrivajo kokoši. Kmalu je bilo v gospodinjinem predalu vse polno jajc.

Anika je nekaj vrtala po kuhinji, menda se ji je tudi tožilo, da bi šla na dež, zato je ubrala drugo pot:

»Števek, prinesi vodó!«

Števek je stekel k vodnjaku bos in v svoji tenki obleki. Dež mu je padal brezobzirno na ramena. Vse žile na vratu so mu izstopile, ko je nesel velik škaf poln vode. Dihal je še vedno glasno in naglo, ko je že zaklicala gospodinja:

»Miško, prinesi drva!«

To je Miškovo delo. A hlapca Miška sploh ni na spregled, zaril se je bog-ve kam, na dež noče in teh večnih drv je tudi že sit. Ker Miška ni, je zaklical isti glas:

»Števek, prinesi drva!«

Drva še niso sežagana in razcepljena; Števek se jih loti z veliko vnemo. Deževne kaplje mu padajo na nos, na roke. Streha je prekratka, da bi še njega varovala. Kmalu je za ves dan dovolj drv.

Števek je prižvižgal v kuhinjo in komaj sedel kraj ognjišča, tedaj pa je pritekel gospodar:

»Tonika, je kaj žebljev pri hiši?«

Gospodinja je iskala po omari pa ni mogla ničesar najti:

»Nič ne bo.«

»Naj skoči čéh ponje!« in je položil nekaj denarja na mizo.

Števek je pokril čepico, privihal si je ovratnik in je stekel v trgovino v sosednjo vas. Vrnil se je domov prav tedaj, ko so šli domači k obedu. Po kosilu pa sta Števek in Miško sedela v konjskem hlevu in sta se pogovarjala o marsičem in tudi o službah. Števek je imel pač že bogate izkušnje. Že od petega leta je služil. Najprej je služil — to je bilo še preden je začel hoditi v šolo — pri kmetu Kukovcu, kjer je moral pasti, polagati, česati in zmetavati, poleg manjših opravkov, ki jih je bilo vedno dovolj. Zato je dobival hrano, stanovanje — slejkoprej je bil to kot v hlevu — zgovorjeno je imel tudi róbačo, obleko in čevlje. Števek je služil pri tej hiši skoro tri leta, toda ne róbače, ne obleke ni dobil. Mati in babica sta ga oblačili v nekaj, kar ni bilo obleki podobno, da bi ne bil gol. Še lačen je bil često. Kasneje je hodil v šolo poldrugo uro daleč, taka pot in delo zlakoti človeka.

Nato je služil že pri župniku. Delo je bilo prav takšno, le hrano je imel zares dobro. Obleke pa tudi ni dobil. Zato se je tudi potožil Mišku:

»V dveh službah so mi že obečali obleko, čevlje in róbačo, dobil pa nisem nič. Še lačen sem bil večkrat kakor sit. Sedaj imam pa kruha dovolj in nedeljsko obleko sem tudi že dobil. Tu je dobra služba.«

Tiščal je roke v žep pa mu še v mislih ni bilo, da je njegova tenka obleka vsa premočena in raztrgana in da je bos v tem hladu.

»Boš pasel odvečera?« ga je vprašal Miško.

»Ne vem, kakor bodo rekli.«

Drugič mu ta dan niso veleli pasti. Ni mu bilo treba še enkrat pasti v tem dežju, zato je nanosil kravam krme. Pač pa je Aniki, kakor vsak dan, pomagal zmetavati in nastiljati v svinjskih hlevih.

Tako je bilo opravilo malega Števka vsak dan potem, ko je zjutraj ob petih počesal vseh osem živali.

III.

V kuhinji sta pred prazniki sedela gospodinja Tonika in gospodarjev brat, ki je bil v mestu za sodnika ter je vsako Veliko noč prihajal domov, ko je Števek ves žareč pritekel v kuhinjo: »Gospodinja, ste videli mojo razglednico? Lepša je od vseh vaših. Vsa zlata je!«

Gospodinja je dobro vedela, kaj in kako je z njegovo razglednico, saj jo je že ves dan razkazoval. Vsakomur jo je pokazal, kdor je le bolj domač prišel k hiši. Vendarle je povprašala:

»Pokaži, kdo ti je pisal?«

»Mati so pisali!«

»Te še niso pozabili?«

»Moja mati? Kaj še!«

»Kaj so pa pisali?«

»Za praznike. — Vas tudi pozdravljajo in želijo praznike.«

»Hvala lepa! Le piši, tudi jaz jim želim vse dobro.«

»Gospodinja, jaz bom šel za materjo. Boste videli!«

»Kaj pa boš v mestu? Stradal boš, še umreš lahko.«

»O ne, kaj bi tisto. Moja mati so mi obečali. Poiskali mi bodo službo pri kakem mizarju. Še vam bom kaj lepega napravil, da boste kar gledali. Tale vaša miza je že vsa črviva, vse je že staro pa trhleno. Le počakajte. Še kaj jako lepega vam bom napravil!«

»Prav, prav Števek! Sedaj pa skoči v trgovino po sol — in petroleja tudi nimamo.«

Gospodinja je odšla v sobo po denar, tačas pa je »gospod« stisnil Števeku kovača v pest:

»Na, pa si kaj v trgovini za rumenice kupi.«

Števek je kakor v sanjah odhitel v trgovino. —

»Bister dečko, tale vaš Števek. Kje je doma?« je povprašal sodnik svakinjo.

»S Prekmurja je.«

»Kaj pa njegovi ljudje?«

»Bajtarji so. Stara, njegova babica, ima nekaj pedi grofovske zemlje, najmlajša dva, fant in dekle, sta pri njej. Drugi fant pa tudi že nekje služi. Mati dela v tovarni v Mariboru.«

»Pa oče?«

»Števek je nezakonski. Potem je pa vzela pravo nevoljo. Pijanca, ki bi bil Števek skoraj ubil, še sedaj ima na desni strani

vsa rebra stisnjena. V drugo vas so ga morali dati, da ga ni. Sama se je pa tudi pri sosedih skrivala pred njim in pred njegovimi udarci, kadar je bil pijan.

»To stori šmarnica! — Kje je pa sedaj?«

»Nič ne vem. Pravijo, da je pobegnil na Bolgarsko. Ko je bil pijan, je nekega kmeta na vasi ubil.«

»Sedaj imajo vsaj mir pred njim.«

»Seveda. Težje pa le živijo. Saj vemo, kako ženske po tovarnah zaslužijo!«

Anika je tam v kotu nekaj rezala in je pazljivo poslušala. Ko je prišel v kuhinjo gospodar, mu je Tonika dejala:

»Ne vem, kaj je z našim števekom. Skozenj se vidi, tako droban je pa nikamor ne zrasede. Petnajst let že ima, pa sosedovega sina poglej! Star je osem let pa je močnejši in večji.«

»Bo že zrasedel, kaj bi to! Kako naj bi zrasedel, če še kruha niso imeli. Služi pa tudi že skoraj odkar je na svetu in dela, kakor odrasel možak. Saj še naš prejšnji kravar ni bil toliko v pomoč pa je bil star dedec. Se bo že skihal!«

»Kaj pa tudi dela sosedov fant? V šolo hodi in še tam nič kaj prida ne opravi. Ta je delal, v šolo hodil poldrugo uro daleč in še tako so ga vzeli iz šole, ker jim je pri delu manjkal. Dovoljenje so dobili, da mu ni treba hoditi v šolo. Za učenje pa je imel dobro glavo, saj so njegova mati pravili. Če ne bi bil nezakonski pa še berač povrh, bi moral do štirinajstega leta hoditi v šolo.«

Tako je razložila svoje misli dekla Anika.

»Kaj pa ti tukaj? Svinje so še lačne. Kaj blebečeš, če te nihče ne vpraša!«

»Ti pa tudi kaj drugega delaj, Tonika, in ne čenčaj.«

Gospodinja Tonika je molče odšla. Gospodar si je prižgal pipo in je hodil gor in dol. Kmalu sta se z bratom zapela v živahen razgovor o politiki. —

V trgovini je števek poželjivo ogledoval bonbone, piškote, fige in druge dobre stvari. Krčevito je stiskal kovača v pesti in ni se mogel odločiti, da bi ga dal iz rok. Kupil je sol in petrolej, pozdravil in odšel. Tam pred vrati je malo postal, se obrnil proti trgovini in zopet vstopil. Fige so pa le dobre. Tedaj pa mu je bilo zopet tako neizmerno žal lepega kovača, saj se sploh ni spominjal, da bi ga bil kdaj dobil. Hotel je oditi, ko so se odprla vrata in vstopil je majhen deček, šel k trgovcu in ga prosil:

»Gospod, prosim ali imate kako staro škatlo?«

Trгоvec se je posmehal. Prav dobro je poznal malega prebrisanca, ki je od časa do časa prihajal po »stare škatle«. Skoraj nevoljno je odvrnil:

»Nič nimam.«

Toda otrokove oči so tako trdovratno strmele vanj, da se je premislil in mu stisnil par piškotov v pest. Otrok je zaklical in zbežal, kar so ga nesle noge.

Števek si je mislil: Ta pa ni slaba. Ojunačil se je in zaprosil za staro škatlo.

»Ti si pa že prevelik, da bi take norčije uganjal. Kar domov se spravi!«

Obrnil se je in stekel domov. Ko ga je gospodinja videla je šla za njim v kuhinjo in ga je pohvalila:

»Si že priden, Števek!«

Števeku se je nepopisno dobro zdelo. Kar se je spominjal nazaj ni bil vaje, da bi bili ljudje z njim kdovekaj prijazni.

»Mati nič ne pridejo domov?«

»Nič ne pišejo. Pot je draga! — Kajne, gospodinja, drugo leto bom šel pa jaz za njimi.«

»Prav, prav, Števek!«

»Gospodinja, ste že bili v mestu?«

»Seveda!«

»To mora biti lepo, kajne?«

Števekove velike rjave oči so bile uprte v gospodinjo. Tako je, kakor bi ga bile same oči. Kakor dvoje zvezd na sivem nebu. Upadel in bled je njegov obraz, ustnice modre, dolgi nos je, kakor bi bil otekel.

Zunaj se je zjasnilo. Nad zemljo se je nagnila prva pomlad.

IV.

Pred hlevom je sedel Miško in nekaj klepal.

»Vidiš kovača? Ti ga pa nimaš!« ga je Števek podražil. »Gospod so ga dali!«

»Prava reč!« se je Miško našopiril. »Jaz zaslužim desetkrat toliko!«

Števek si je mislil, srečen si, če toliko zaslužiš! Rekel pa ni ničesar, ker se mu je nenadoma zdelo, da je Miško, ki zasluži denar, desetkrat višji od njega in kar tesno mu je bilo sedaj vzpričo Miška. Hlapcu je bil učinek njegovih besedi prav po godu, zato je Števeka takoj porabil in ga pokroviteljsko poslal po cigarete:

»Sava, da veš!«

Ko je tekel Števek mimo trgovine, je videl v oknu pomaranče. Kar nagledati se jih ni mogel. To bi bilo pomaranč za celega kovača! Števeku se je zdelo, da jih že kar požira. — Toda pomaranče bi pojedel in kaj bi bilo potem? Ne, s pomarančami ni nič!

Doma je cigarete hitro izročil Mišku, nato pa je šel v svojo sobo, v kravji hlev. Brž je vstopil, zapahnil vrata in previdno splezal na nekaj zaboj, ki je visel izpod stropa. To je bila Števekova postelja. Pritrjena je bila na drogeve pod stropom, da ne bi krave pojedle slame, stare kosmate odeje in tudi ne Števekovih zakladov. Razglednic, ene knjige, starih črepinj, medenine, rjastega železa, najrazličnejših gumbov in pa denarja.

Kovača je Števek previdno položil na rob svoje postelje, nato je iz slame izkopal svoj denar. Polagal je novce poleg novca in je prešteval. Ko je preštel do petindvajset je znova štel, dokler ga štetje ni utrudilo. Kar žarel je veselja, da ima že petindvajset dinarjev. Zdelo se mu je, da je precej bogat.

Tedaj so vstale pred njim vse vabljuje dobrote. Fige, rožiči, bonboni in piškoti. Vsa trgovina je bila pred njim. Toda za mizo ni stal več vaški trgovec z debelo srebrno verižico preko zajetnega života, z glavo, ki je bila kakor pomaziljena. Za mizo je stal gospod Sukič. Gospod Štefan Sukič. Njegova obleka je bila čedna — komolci niso bili prav nič raztrgani, kakor so sedajle. Števek se je natančno in pozorno ogledoval in je modroval. Obleka strgana, róbača strgana. Je že res, da je delavnik, a kar je preveč, je preveč. Tako je strgan, da ni več lepo. — In čevlji gospoda Sukiča? To nikakor niso navadni čevlji iz kakega navadnega usnja, še iz boksa ne. Legirnati so. Svetijo se, da bi kar zamižal! Ne pa strgani, kakor so Števekovi. K maši pa vendar ne more s strganimi čevlji ali pa celo bos!

Gospod Števek Sukič je zelo blagohoten mož. Še več, prijazen je in, če pride v trgovino kak otrok, nikar da bi čakal ali celo prosil za »staro škatlo«. Takoj mu sam od sebe stisne v roko dobroto, na primer kak bonbon, figo ali piškote. Za praznike je pa sploh najbolj imeniten. Tam za mizo sedi in pred njim je koš s pomarančami. Niti zaželi si jih ne. Saj jih je sit, saj jih ima doma! Toda če pride v trgovino otrok in vošči praznike, mu reče: Ujemi! in mu vrže pomarančo. Če jo ujame, je njegova. Števek bi sedajle vse ujel, pa če bi jih bilo sto!

Če bi pa prišel po cigarete Miško ali pa bi koga ponje poslal, tedaj bi mu jo že pošteno zagodel. Popra in paprike bi mu zmešal v tobak, da bi si zapomnil, kdaj se je norčeval iz malih pastirjev! Pa tudi sosedovega hlapca bi kako namazal. —

Pri gospodu Štefanu Sukiču bi stanovala babica z otroci. V trgovini bi pomagala mati. Nič več bi ne bili tam daleč proč. Zvečer bi posedovala ob ognjišču in bi se pogovarjala. — Tudi malih pastirjev bi gospod Sukič ne pozabil. V svoji hiši bi postavil postelje zanje, spali bi kar pri njem in bi jih ne bilo ponoči strah. Sploh pa bi vse poslal v mesto, da bi se kaj imenitnega naučili. Vaščanje bi kar gledali, kaj bi naredili in znali mali pastirji. Gospod Sukič bi že uredil, da bi bilo prav!

Z roba postelje mu je padel kovač na tla in njegov zvok je predramil Števeka iz premišljevanja. Splezal je ponj in previdno spravljaj denar. Kmalu ga bo dovolj za pot! Skoro pojde k materi in vse bo prav.

Vedno znova je privlekel na dan svoj denar, prešteval ga je kar naprej. Ko je tretjič prešteval svoje bogastvo je ostro zakašljaj, sklonil se je črez rob. Na tleh je zagledal kri. Sredi sanjarjenja in zidanja gradov v oblake ga je zalotil kašelj. Misel je zastala in se, kakor vedno, če je zagledal kri iz svojih pljuč,

umaknila tesnobi. S skrbno roko je zložil svoj denar in ga skril v slamo. Strah ga je bilo. Tedaj se je domislil Robinzona, vzela je svojo knjigo in je ob njej zaspal. Klicali so ga in klicali, končno ga je spečega vendar našel Miško in ga prebudil, da je šel na pašo.

V.

Jeseni so poslali Šteška k babici, ki je imela par pedi zemlje v najemu, suho kravo in nič kaj debelega prašiča. Stara lipa, ki je čuvala že štiri rodove zvesto na Rakovčevini svojega varstva ni naklonila malemu Štešku, ki je prišel tam iz daljne prekmurske ravnine in ni bila Rakovčevina njegov dom. Sprejela ga je bajta na koncu raztegnjene vasi pod svoj negostoljubni krov. Kdor se je ustavil v njej, je moral kmalu na pot po svet. Kdor je pa prišel vanjo iskat življenja, zdravja, ki ga je bil izgubil v svetu, je moral oditi iz sveta. Kakor lačna vrana je sedela bajta ob cesti, slamnata streha je bila na mnogih krajih raznešena. Če je deževalo, je deževalo v vežo, ki je bila obenem kuhinja in v sobo. Popravljal ni strehe nihče. Babica je včasih premikala slamo na strehi. Pa ni mnogo zaleгло. Kadar je deževalo, je postavila v hiši sklede. —

Nedaleč je ob cesti stal topol, ki ga je bila strela prelomila. Njegovo gluho, od viharjev zlomljeno deblo je gledalo turobno preko ceste, ki je vodila v nedoglednost.

To je bilo sedaj bivališče in domovina malega Šteška. Tam je čakal, da se na pomlad odpravi k materi v mesto. Hodil je že še po hiši, a po večini je ležal na peči. Ko je mladoletje zadihalo preko zemlje pa so iz za zapečka dvignili izsušeno trupelce.

Petindvajset dinarjev, ki so jih našli v njegovem žepu, je vzela babica.

Pokopali so ga kar na hitro roko, kamor pokopavajo sirote in berače in šele čez teden dni so pisali materi v mesto, da ji je umrl prvorojeni sin. Nihče ji ni povedal, da so Šteškove bolne oči povpraševale po njej.

Vladimir Kostanjevec:

DOLGOTRAJNOST AMERIŠKE GOSPODARSKE KRIZE V LUČI EKONOMSKE TEORIJE

V prvi številki letošnje »Književnosti« smo ugotovili možnost, najnost in večjo ostrino gospodarskih kriz v dobi monopolističnega kapitalizma. Zdaj se pa vprašamo posebej, zakaj je sodobna ameriška kriza tako dolgotrajna. Oglejmo si predvsem, kako so se predvojne gospodarske krize končavale. Kakor smo že lani v 2. številki omenili, se kapitalistična produkcija vrši v ponavljajočih se ciklih (krogotokih): razmah, konjunktura, kriza in depresija.

Meščanski ekonomski, ki gledajo v kapitalističnem gospodarstvu soglasje, pišejo teorije in nauke o konjunkturah; pri Marxu, ki je poudaril krize kot viden izbruh in nasilno rešitev vseh protislovij v kapitalizmu, ki obstojijo tudi v največji prosperiteti, govorimo o teoriji kriz. Marx je take krogotoke preračunal in jih je napovedoval za dobo razvijajočega se kapitalizma na približno 10 let za naprej; meščani jih le na površju slikajo za nazaj.

Po Marxovi teoriji o krizah ima pri cikličnem procesu posebno vlogo fiksni kapital, t. j. denar, vložen v stavbe, stroje, za razliko od denarja, vloženega v sirovine in mezde.¹ Ko se po določeni vrsti let uporabna vrednost fiksnega kapitala popolnoma izrabi, ko stroji in drugo postanejo neuporabni, je vsa njihova menjalna vrednost postopoma prešla v produkte, ki so bili v teku življenja in delovanja teh strojev izdelani. Ti produkti so se postopoma prodajali in tako je na koncu vsa menjalna vrednost potrošenega fiksnega kapitala spet zbrana v denarju; počasi se je zbirala (amortizirala) skozi vrsto let, nov nakup se pa izvrši v celoti in naenkrat. Večinoma pa obnavljajo fiksni kapital še prej, preden postane tehnično neuporaben, to pa zaradi moralnega obrabljenja,² t. j. če nek stroj napram modernjšim postane zastarel. Največja moralna obraba se pa izvrši v času kriz, ko posamezni kapitalisti najobupneje tekmujejo med seboj ter si ne pomagajo le z nižanjem mezd in s povečanjem intenzivnosti dela, temveč tudi z uvajanjem novih, izboljšanih strojev.³ Takó pride v celi vrsti obratov do istočasnega obnavljanja fiksnega kapitala in táko istočasno nakupovanje velikih instalacij privede do oživljenja v težki industriji, počasi v vsej produkciji produkcijskih sredstev, v produkcijo produkcijskih sredstev je počasi pritegnjen velik del industrijske rezervne armade in večja zaposlitev v le-tej privede do povečane produkcije konsumnih sredstev; ta spet potrebuje novih strojev iz produkcije produkcijskih sredstev; takó produkcija sama poveča obseg produkcije ter privede do nove konjunktura in vse se spet ponavlja po starem. Ker fiksni kapital z napredovanjem akumulacije, koncentracije in centralizacije kapitala vedno bolj raste in se s tem večja protislovja med družbeno produkcijo in privatnim prilasčanjem in iz tega protislovja izvirajoče nasprotje med anarhijo produkcije v vsej družbi in gigantsko organizacijo v posameznem kapitalističnem podjetju,⁴ je jasno, da

¹ Natančneje o delitvi kapitala glej »Kapital«, slovenski prev., str. 50—52.

² V glavnem so katastrofe, krize tiste, ki izsilijo tako predčasno obnavljanje obratnih naprav na višji družbeni stopnji. »Kapital«, orig. izd., II. knj. (Meissner, str. 130.)

³ Prim. »Anti-Dühring«, slov. prevod, str. 212-227. — (V tem prevodu je rabljen tako za »Widerspruch« kakor za »Gegensatz« isti slovenski izraz »nasprotje«, dočim dosedanji sodelavci »Književnosti«

nastane tudi vsaka nova kriza na širši, globlji podlagi in je bolj uničujoča, zlasti za časa monopolnega kapitalizma. Tudi presledki (intervali) prosperitete med krizami se morajo skrajšati. Tako so se krize do 90tih let ponavljale vsakih 10 let, pozneje se je ta doba skrajšala na 8, na 7 let. Tako je predvideval tudi Marx v »Kapitalu« in v drugih spisih.

Prav nasprotno bi sledilo iz izvajanj že omenjenega Hilferdinga, ki je napisal v »Finanzkapitalu« celo poglavje o izpremenitvi značaja kriz v sodobnem monopolnem kapitalizmu, nasproti krizam v starih časih kapitalizma svobodne konkurence, ko je Marx živel in pisal. Hilferding dokazuje, da se bodo krize po zaslugi monopolov skrajšale in ublažile in trdi: »Kapitalistična produkcija bo v svojem razvoju v velikem obsegu uničila rokodelsko produkcijo in produkcijo za svoje lastne potrebe. Kriza bo zdaj zadela produkcijo, ki je taka, da se čez neko mejo ne more skriti, ker mora kriti družbene potrebe, ki so postale relativno in absolutno mnogo večje (str. 358) ... oni del produkcije, ki se pod vsakim pogojem »mora« nadaljevati, postaja vedno večji. To se pokaže v tem, da kriza razmeroma manj prizadene one industrijske panoge, ki služijo konsumiciji« (str. 360). Ta Hilferdingov »marksizem« torej uči: 1. da se produkcija v kapitalizmu ozira na minimum, pod katerega poraba ne sme pasti, da je potemtakem produkcija odvisna od konsuma; 2. da delavski razred v krizah najmanj trpi, kajti če je konsumna industrija manj prizadeta, je pač vsled tega, ker ima delavski razred večje prejemke; 3. da se bodo krize omilile. — V resnici je pa 1. konsum odvisen od kapitalistične produkcije in akumulacije; stradanje množic ne povzroči nobenega povpraševanja po blagu in kapitalist producira blago za trg, v svrhu dobička, in pozna le plačan konsum, ne pa človekovih fizioloških prehranjevalnih potreb; prav zato 2. v krizah delavski razred najbolj trpi, zlasti ko z državo prepleteni mehanizem monopolov prenese nanj vsa bremena; 3. krize se nasprotno zaostrijo, kajti po Marxu ravno razširjanje kapitalizma (izpodrivanje rokodelske produkcije) vodi k razširjenju krize.

Dalje izvaja Hilferding, da bodo špekulacije z blagom in z efekti po obsegu in pomenu izginile (str. 365, 366). Vrše se pa preko velebank v orjaškem obsegu. Dalje, da v krizah ni in ne bo pomanjkanja plačilnih sredstev (str. 363), da kriz ne bodo spremljali akutni pojavi borznih, bančnih, kreditnih in denarnih kriz (369); dalje, da morajo vse te »spremembe« nastopiti tudi

kakor tudi marksistični avtorji v »Besedi«, rabijo za »Widerspruch« — »protislovje« in za »Gegensatz« — »nasprotje«; tako tudi jaz. Tako pravimo dosledno po Engelsu »protislovje med družbeno produkcijo in privatnim kapitalističnim prilaščanjem«, iz katerega izvira »nasprotje med anarhijo v družbeni produkciji in organizacijo v posameznem podjetju« ter »nasprotje med proletariatom in buržoazijo«. Ta pripomba je, smatram, potrebna radi jasnosti.)

zaradi napredovanja kapitalistične koncentracije (str. 360). Po Marxu je pa prav koncentracija izraz splošnega zakona kapitalistične akumulacije in kot taka vodi k naraščanju industrijske rezervne armade in revščine mas. — Hilferdingovi napovedi je Kautsky l. 1910. v »Neue Zeit« dal popolnoma prav in jo je samo prilagodil svoji teoriji premajhnega konsuma na diplomatski način: da se kriza omili s stališča kapitala, ne pa s stališča širokih mas delovnega ljudstva (Neue Zeit 1910/11, 1. pol., str. 881); s tem je pa Kautsky — kar je glavno — podprl Hilferdingovo teorijo o miljenja, na katerem je vsekakor poudarek.

Praksa je ovrgla Hilferdinga in potrjuje marksistično analizo kapitalizma.³ Monopoli so osnovno protislovje kapitalizma zaostriili v najvišji meri in privedli do svetovne vojne 1914—18 ter so nadalje zavedli kapitalizem v novo epoho njegove splošne krize, ki se izraža v celi vrsti okolnosti. Predvsem je ena šestina sveta popolnoma izločena iz kapitalističnega gospodarskega sistema, ki zaradi tega ni več enoten in je podvržen subjektivnemu vplivu že samega dejstva obstoja socialističnega sistema poleg sebe. Drugič preživlja imperializem krizo v kolonijah, kjer se narodi upirajo kolonialnemu zatiranju in kjer je

³ Koliko je hilferdingščina v skladu z marksizmom in kako daleč Hilferding zaostaja za predvidevanjem Engelsa v prejšnjem stoletju, nam kažejo naslednji Engelsovi stavki: »Nasproti vsak dan večji hitrosti, s katero se produkcija danes lahko poveča na vseh področjih veleindustrije, se trg za te pomnožene produkte širi vedno bolj počasi. Kar produkcija lahko izdela v mesecih, more trg absorbirati komaj v letih. K temu pride še zaščitna carinska politika, s katero se vsaka država zapira proti drugi in zlasti proti Angliji in s katero se domača produkcijska sposobnost še umetno veča. Posledica so splošna kronična nadprodukcija, potisnjene cene in padajoči profiti, kolikor celó sploh ne odpadejo: kratkomalo, staroslavna svobodna konkurenca je pri kraju svoje latinščine in si mora sama napovedati svoj očitni, škandalozni bankrot.« (»Kapital«, III. knj., I., str. 424, Meissner 1933; deloma slov. prevod str. 324.) Dalje: »Lahko bi skoraj rekli, da bo Anglija vsak čas prešla v stanje, ko ne bo mogla dalje napredovati, vedeti je pa treba, da »kapitalistična produkcija ne more postati stabilna, kajti ona mora ali naraščati in se razširjati, ali pa umreti.« (Uvod do leta 1892 k »Lage der arbeitenden Klassen in England«.) Dalje: »Kaj bo šele potem, če letni prirastek produkcije popolnoma izostane? ... Tukaj je ranljiva Ahilova peta kapitalistične produkcije... Kaj bo potem, če se sedanja težka stagnacija ne samó le poveča, temveč postane... normalno stanje angleške industrije?« (istotam). »Če (prosperiteta) popolnoma izostane, bo normalno stanje moderne industrije postala kronična stagnacija, le z majhnim kolebanjem.« (Engelsov predgovor k »Elend der Philosophie«, opomba, izd. Dietz, str. XVII, izd. »Naučna biblioteka«, Zgb., str. 18.) — Dokler se je nadprodukcija omejevala samo na industrijo, je bilo samo pol storije, kakor hitro se bo pa polastila tudi poljedelstva v tropskih deželah in prav tako v zmernem pasu, bo pa stvar imenitna (grossartig)...« (»Briefwechsel zw. F. Engels u. K. Marx«, Gesamtausgabe, 3. Abt., Bd. II., str. 254.) — Kakor vidimo, sta »zastarela« Marx in Engels v prejšnjem stoletju jasneje gledala stvari nego teoretiki organiziranega kapitalizma Hilferding, Bauer & Co. leta 1907., 1927—1929 in še danes.

predvsem svetovna vojna pospešila ali osnovala domačo industrijo, domačo buržuazijo, ki se zoperstavlja konkurenci metropole, radi česar se za imperialiste manjša trg. Tretjič je vojna z orjaško silovitostjo povečala proces podružbljenja produkcije in jo je koncentrirala v maloštevilnih rokah nasprotujočih si, neznanско bogatih finančnih oligarhov; to je po drugi strani privedlo do doslej neznanega propadanja in revščine pretežne večine človeštva. Produksijski aparat je postal ogromen in omogoča izdelovanje brezmejnih množin dobrin, ne more se pa izkoristiti; v tem protislovju je eden glavnih znakov razpadanja. Dejstvo, da je produkcija zaposlena le z ulomkom, da jo monopolisti umetno zavirajo in celo umetno preprečujejo nadaljnji razvoj produktivnih sil (trusti in karteli celo kupujejo patente samo da se ne bi uporabljale nove iznajdbe) vodi po eni strani k padanju produkcije, k stalni in stabilni brezposelnosti v poprej neznanem obsegu, po drugi pa k doslej takisto neznanemu porastu neproduktivnih plasti prebivalstva, predvsem onega, ki je zaposleno pri iskanju konsumentov: trgovsko-uradniškega aparata, potnikov, zastopnikov, posrednikov, reklamnih podjetij. Kljub siromašni produkciji, za polovico neizkoriščeni kapaciteti je še vedno preveč blaga, tako da je potreben luksuzen, ogromen prodajalni aparat, ki se brezuspešno muči s problemom, kako bi maso produktov med pomanjkanje trpeče konsumente ne razdelili, temveč prodali, in sicer z dobičkom.

To so karakteristike dobe splošne krize kapitalizma. Popolnoma napačno pa bi bilo zdaj sklepati, da mora biti kriza, n. pr. sedanja ameriška gospodarska kriza, ki se vrši v tej periodi, trajna, da ne more biti nobene konjunktore več. Vloga krize je pač ta, da »z rušenjem produktivnih sil (s tem, da razvrednoti kapital, da padajo cene, da se uničijo mase blaga, da se omeji produkcija) in s koncentracijo produkcije privede kapitalistično produkcijo spet za kratek čas v sklad z ozko bazo potrošnje mas, na kateri ozki bazi ta produkcija temelji« (Duncker). »Permanentnih kriz ni«, je dejal Marx (»Theorien über den Mehrwert«, Bd. 12, str. 269) in to velja tako za dobo postanka, procvita, kakor tudi za dobo propadanja kapitalizma.⁶ Če torej govorim o splošni krizi kapitalizma, mislim na celotno novo epoho, ki se je pričela s svetovno vojno, v kateri sami pa se produkcija giblje seveda še vedno ciklično.⁷ Le značaj samih krogotokov

★

⁶ Radi jasnosti navajam, da sem v članku v 2. števil. 1. 1. pod »permanentno krizo« mislil splošno krizo kapitalizma, dobo propadanja; za točnost bi bilo seveda bolje, če bi bil rabil slednji izraz. Ne marksistično je naziranje nekaterih radikalnih pisateljev, da iz sedanje krize ni za kapitalizem sploh nobenega izhoda. Iljič n. pr. piše »Zmota je, da bi bila kaka situacija za meščanstvo absolutno brezizhodna«, in tudi R. Luxemburg izvaja (»Akkumulation des Kapitals, Antikritik«), da kapitalizem v dobi propadanja in zrelosti za socializem lahko traja

se spremeni, in sicer ne v smislu Bernstein-Kautsky-Hilferding-Bauerja, temveč v Marxovem smislu; namreč tako, da je prvič perioda razmaha in konjunktura slaba in neenotna, drugič pa da v celem ciklusu zavzemajo krize najjačje mesto.

Tako ugotovitev karakteristike gospodarskih kriz modernega monopolističnega kapitalizma, ki nastopajo v periodi splošne krize kapitalističnega sistema, najbolj potrjuje gospodarska kriza, ki je nastopila v letu 1929 v Ameriki in ki se je razširila na ves svet kapitalizma ter potrjuje našo, marksistično (in ne Hilferdingovo) tezo o spremembi ciklusov: 1. Po svoji dolgotrajnosti, 2. po splošnosti, ker je razširjena na vse gospodarske panoge in na ves kapitalistični svet s kolonijami vred. To pa ne pomeni, da bi ta splošnost bila enakomerna; prav neenakomernost — zdaj je prizadeta bolj ena panoga, zdaj druga, zdaj bolj ena država, zdaj druga — je karakteristična in je posledica neenakomernega razvoja posameznih kapitalističnih držav, kar je po marksistični analizi ena bistvenih lastnosti imperialističnega stadija kapitalizma. 3. Po svoji globini. Sombart je izračunal, da je v Nemčiji povprečna produkcija od 1890 do 1922 v časih kriz (računano od najvišje točke predidóčega razmaha do najnižje v krizi) padla največ za 7,5%; v današnji pa računajo povprečni padec nad 25% (pri tem v produkciji železa od oktobra 1929 do avgusta 1931 za 57%!) Cene v veletrgovini so padle od 30. jan. 1931 do 1. avgusta 1931 za 54%, dočim v predvojnih krizah za 30—24%; kurzi akcij pred vojno za 14%, zdaj za 42%; v krizi 1900—1903 je bilo na mesec povprečno 880 bankrotov, leta 1931 pa na mesec 1815, pri čemer so udeležene tudi velike kapitalistične monopolistične organizacije. (Vse številke se nanašajo na Nemčijo, drugje je podobno.) 4. Industrijska kriza je prepletena s kronično agrarno krizo. Ta obsega vse vrste produkcije živil in surovin, je v prvi vrsti in najhujše prizadela poljedelsko prebivalstvo kolonialnih držav, povzročila je pa tudi v imperialističnih maticah rušenje milijonskih kmečkih mas ter zaostruje in zavlačuje industrijsko krizo, katere bremena prevajajo monopolni na rame delavskega razreda.

Sedanja gospodarska kriza pa ima ne le v Ameriki, temveč tudi v Evropi to posebnost, da v začetku ni bilo močne denarne in kreditne krize. Zato so ponosno dvignili glave vsi Hilferdingovci ter govorniki organiziranega kapitalizma in gospodarske demokracije, češ, da je danes organiziranost mono-

še stotine let, da lahko radi vedno pogostejših konfliktov celi narodi poginejo, če nečje zavestno prekiniti dosedanjega načina življenja. Brezizhodna je samo kriza sistema, epoha, v katero je sistem zašel, toda produkcija v tej epohi se prav tako vrši ciklično, pri čemer so ciklusi seveda kvalitativno drugačni — kakor smo že omenili — in kriza ima namen, da razreši protislovja, ki so se nabrala za časa razmaha v ciklusu, četudi je tisti razmah slabši in krajši.

polističnih bank užugala staro Marxovo tezo: »Samo po sebi je jasno, da v dobi kriz manjka plačilnih sredstev« ... »V časih kriz doseže povpraševanje po posojilnem kapitalu in s tem obrestna mera svoj maksimum«. (»Kapital« III. knjiga 2. del, izdaja Meissner 1922, str. 27). Pomanjkanje denarja je bilo tudi pred vojno prvi očitni znak krize — blago se ne more prodati, kapitalist za to nima denarja in ne more nič plačati in nič kupiti.

Denarne in kreditne krize pa topot ob začetku ni bilo zato, ker je bila konjunktura pred krizo slaba, brez velikih investicij (gl. str. 4); drugič pa radi povečanja neproduktivnih sfer gospodarstva (glej str. 3—4), predvsem špekulacije; po prvih polomih se je tedaj denar lahko umaknil z borz v banke. Banke so bile tedaj polne denarja. Produktijska kriza je pa kmalu nujno potegnila za seboj banke in kreditni, valutni in budžetni sistem, tako da je vsepovsod prišlo do velikih finančnih stisk in katastrof.

Zdaj so pa meščanski in socialno-demokratski ekonomski nadomestili vzeli kreditno krizo za nekaj povsem samostojnega in jo proglasili za vzrok vse ostale depresije ter skušajo z reformami bank, kredita in valute reševati vse, češ, da je pomanjkanje denarja vsemu vzrok. Mi smo lani popolnoma pravilno in resnično ugotovili, da pomanjkanje denarja ne more biti vzrok, temveč le posledica krize v produkciji, in smo utemeljili prvenstveni značaj produkcije nad cirkulacijo, kreditom in konsumom⁸. Zato so že v naprej obsojeni na neuspeh vsi ukrepi, ki se omejujejo le na področje cirkulacije in v produkcijo prav nič ne posežejo, kaj še da bi spremenili ves kapitalistični način produkcije.

To našo trditev nazorno potrjujejo Hooverjevi in Rooseveltovi ukrepi v področju denarstva in bančništva, s katerimi so upali ozdraviti vse gospodarstvo in so v tem pogledu doživeli neuspeh. Oglejmo si jih tu od te strani (obširneje so opisani v že omenjeni knjižici Bill Dowdare-a »Amerika v krizi«, ki je izšla v slovenskem prevodu v letošnjem koledarju »Cankarjeve družbe«).

Vzrok ameriške kreditne krize je iskati v produkciji (s tem seveda ni rečeno, da ne bi bilo čistih bančnih in denarnih kriz, kakor smo že lani omenili). Marx je v III. knjigi »Kapitala« obširno analiziral možnost bančne krize radi notranjega protislovja modernega bančništva: v večini kapitalističnih držav bančne vloge (depoziti) celo po večkrat prekašajo število vsega obtoka denarja v državi. Bančništvo temelji na predpostavki, da vsi vlagatelji ne bodo obenem dvignili svojih vlog. Če pa občinstvo iz kateregakoli vzroka navali na banke, zaidejo le-te nujno v kritičen položaj. Vzroki navala so bili v februarju 1933 trije: 1. stiska prebivalstva radi produktijske krize — farmerjev, malih obrtnikov, trgovcev; 2. nezaupanje v banke radi f a k t i č n e

⁸ Opozarjamo pri tej priliki, da stara vulgarna ekonomija postavlja za izhodišče cirkulacijo (ker je njen nositelj — kapitalist zaposlen v njej in on s tem, da po svoji spretnosti več prodaja, smatra, da je ustvaril kako vrednost, dočim je v resnici le izpodrinil drugega in ni povečal narodnega bogastva), moderna pa konzumenta. (Prim. A. Kovač, »Dr. Gosar proti Karlu Marxu« v »Književnosti« I., str. 382—394.)

insolvenca vseh bank; 3. nezaupanje v dolar, radi česar so ga hoteli zamenjati v zlato; najprej pa seveda dvigniti papir iz bank. — K 2.: Vsi bančni depoziti gredo direktno ali indirektno v produkcijo, t. j. v industrijo in poljedelstvo, kajti iz ležanja v banki se ne izvalijo obresti, večvrednost ne more nastati drugje kakor v produkciji. Z nastopom nadprodukcijske krize producenti niso mogli odplačevati dolgov in obresti, založene varnosti (zemljišča, stavbe, akcije itd.) so pa izgubile vrednost. Kako to? Zaradi silne racionalizacije med vojno in po vojni se je zmanjšal delovni čas, potreben za izdelovanje raznega blaga, in s tem vrednost dotičnega blaga. Zavaljo pomanjkanja blaga med vojno ter konjunktura in špekulacije po vojni so pa bile tačas cene visoko nad vrednostjo blaga — in po teh cenah so banke cenile založene varnosti. Ko je prišla kriza, je spravila cene na nivo vrednosti in celo daleč pod njega; banke so namesto plačila dolgov jemale nazaj založene vrednosti, ter so jih knjižile in bilancirale po starih, visokih cenah, s čemer so pa **samo zabrisale** svoj, v resnici bankroti položaj. (Podobno je sicer po vsem kapitalističnem svetu, v Ameriki je pa to posebno občutno, ker so banke v času špekulacije pred krizo (1929) dajale kredite v neznanskem obsegu.) — K 3.: Nezaupanje v dolar je bilo utemeljeno v nezaupanju v državne finance — radi produkcijske krize na koncu koncev in pa radi zahtev farmerceev in zavarovalnic po inflaciji — spet radi produkcijske krize in protislovij v kapitalističnem načinu produkcije.

»Reconstruction Finance Corporation« je dajala bankam v l. 1932. kredite, radi česar se je bančna kriza v drugi polovici 1932 omilila in vse je govorilo o definitivnem ozdravljenju. Toda odprava pomanjkanja denarja ne more odpraviti padca cen, ki je nastal radi zmanjšanja vrednosti potom racionalizacije, in s tem tudi ne fakičnega bankrota večine farmerjev, hišnih posestnikov in velikega dela industrijskih podjetij. In začetkom novembra je napisal marksist Varga: »Omiljenje kreditne krize v USA ni posledica naravnega razvoja, temveč temelji na nasilni pomožni akciji, ki jo nudi RFC onim podjetjem, katerim preti plačilna nezmožnost... Nobenega jamstva ni za to, da to nasilno razširjenje kredita ne vodi v katastrofo.« — in katastrofa je res prišla februarja 1933.

Po runu 1933 v februarju je bila sklenjena vrsta ukrepov, da se prepreči nov run, potem ko se spet odpro banke (po desetdnevnem »počivanju«); med temi prepoved dvigov čez določeno mejo dobroimetja. In runa ni bilo, obtok bankovcev je celo padel, optimizem se je vrnil. Toda v resnici se stanje 15.000 bank, ki so se spet odprle, ni prav nič izboljšalo, kajti plačilna sposobnost njihovih dolžnikov se ni izboljšala in tega denarja ne morejo več redno dobivati nazaj. Kakor hitro bodo razmere izsilile zopetno dovolitev dviganja depozitov, bo prišlo do iste katastrofe, ker je večina bank v resnici bankrotne in bi jih mogla rešiti le inflacija ali pa močno oživiljenje prometa v zvezi s porastom tečajev akcij in cen blaga. Rooseveltovi ukrepi so pa le umetna odgoditev nasilne rešitve bančne krize v obliki orjaških bankrotov.

To so torej okoliščine v produkciji, ki objektivno zavlačujejo kapitalistično rešitev sedanje ameriške ekonomske krize in obsojajo tudi morebitno novo prosperiteto na nizko stopnjo in kratek rok; predvojna leta in 1923—1928 se pa ne vrnejo več.

Vlado Premru:

SNEG NALETAVA

Sneg naletava —
na okno trka glad.

V izbi za mizo sloni
mati in dete v naročju,
slika brezupnih dni:
»Pij, dete, pij,
četudi srčno kri,
kaj življenje materi,
če ne živiš ti.«

Sneg naletava,
na okno trka glad.

Od zunaj pesem doni,
v spremstvu težkih korakov
iz temnih predmestij
prihaja glad:
šum strojev buči, valovi,
narašča kakor vihar
in onemi:
človeka ni.

Sneg naletava — — —

Naprej, naprej!
Glave se v kolobarjih vrte
kakor šarast vrtiljak —
naprej, nazaj, kdo ve kam,
samo, da drči naprej —
Naprej sence v brezdanjost hite,
rek tokovi se usuše
in ostane le suha planjava,
na njej sneg se beli v pramenih
kakor ostanki kosti.

Sneg naletava.

Beli možje hite,
v koščenih rokah jim molitve dela brne
kot nabrušeni noži tolažbe.
Hite, da zaustavijo tok krvi
in zunaj sneži, sneži —

Sneg naletava,
na okno trka glad.

Beli možje hite
kakor požar skozi noč,
a tok krvi se ne osuši.

Sneg naletava —

Beli možje so kakor v plašč
mrtvaški ogrnjena beda,
ki prihaja z rožljanjem kosti:

gorje mu, ki ga zajame
v svoje pesti,

sneg naletava.

Črn krokar se sprelétava
v prostem ozračju, zanj ni vezi.
Če zajame ga glad
si ne išče, kjer ni!
A mrhovina smrdi,
dokler ne ostanejo bele kosti.

Sneg naletava.

Beda ima vdrte oči
in koščen obraz in kosti
se ji komaj v sklepah drže,
njen plašč je iz vetra
in ko ga ogrne včasih, blazni
srd ji srši iz oči, dokler ne prebije
oklepa zlata, ki jo redi —

Sneg naletava.

Pa saj tam zunaj sneži,
sneži, na belo planjavo
padajo drobno kosmi
in se stiskajo k nji
kakor dete k materi —
Za mizo sloni pa mati
in dete v njenem naročju
drhti —

Sneg naletava.

Tone Brodar:

OFENZIVE AVSTRIJSKEGA FAŠIZMA

Lanski dunajski »Katoliški dan« je označil kancler Dollfuss v svojem govoru kot »eine zeitgeschichtliche Wende« — »zgodovinski preobrat«. Temu govoru pa ni sledilo ničesar, kar bi naj bilo podobno »zgodovinskemu preobratu«. Vršilo se je samo zborovanje »Domovinske fronte«, nove fašistične organizacije, ki naj bi zajela vse organizacije te vrste (razen hitlerijanskih — zaenkrat), drugače pa je ostala pompozna napoved neizpolnjena — vse do zadnjih dni. Kdor pa je pazno sledil dogodkom in razvoju avstrijske notranje politike, je mogel opaziti mrzlično pripravljane avstrijske buržuazije za odkrit udarec po proletariatu. Ta proces se je vršil že dolgo časa. Dollfussova napoved je pomenila le — pospešitev tega pripravljanja, pospešitev fašizacije državnega aparata in krščansko-socialne stranke. Zahvaljujoč socialdemokračski »politiki manjšega zla«, ki je vezala avstrijskemu proletariatu roke, je to Dollfussu v kratkem času

tudi dokaj uspelo. Pod krinko boja proti hitlerijanizmu je vedno bolj fašiziral vrste krščansko-socialne stranke od spodaj (glava te stranke je bila že davno fašistična) in si bolj ali manj utrdil položaj med malomeščanskimi in kmečkimi množicami. Ohrabren po tem svojem uspehu in prisiljen zaradi nevzdržnega gospodarskega položaja je prešel avstrijski klerofašizem v odločen napad proti proletariatu. Namenil se je uresničiti svoj, na papeževi okrožnici »Quadragesimo anno« osnovani program, namreč »socialno, krščansko, nemško državo Avstrijo na stanovski podlagi pod močnim avtoritativnim vodstvom«. Pod to demagoško frazo se ne skriva ničesar drugega, kakor najnavadnejši fašizem, ki ga potrebuje avstrijski finančni kapital za zaščito svojih interesov. Ta monopolistični finančni kapital se je že vsa leta po svetovni vojni polagoma zraščal z državnim aparatom in vplival na državno politiko. Ti vplivi so se vršili v glavnem po krščansko-socialni stranki, ki je bila njegov eksponent. Avstrijska »demokracija« je bila torej že davno v svoji notranjosti diktatura finančnega kapitala. Zunanjo »demokratično« formo te diktature je držal finančni kapital le zaradi lažjega manevriranja napram delovnim množicam. Kriza je napravila temu konec. Tendenca kapitalistov je bila: rešiti svoje dobičke na račun delovnega ljudstva. Redukcije, padec mezd, poslabšanje delovnih pogojev, kapitalistična racionalizacija na račun delavstva, zmanjšanje in popolna ukinitvev podpor brezposelnim, novi davki — to je bil začetek napada. Pri tem pa je naletel kapital na krepak odpor vsega delavstva. Delavstvo se je pričelo dvigati v borbo za ekonomske zahteve. Socialna podlaga »demokratične« vlade finančnega kapitala se je pričela lomiti in razpadati. »Demokracija« je izčrpala poslednje možnosti manevriranja, ni mogla več vzdržati pritiska od spodaj in je postala finančnemu kapitalu — premalo. Strah pred delovnimi množicami, pred enotno fronto teh množic je prisilil avstrijski finančni kapital, da je odvrgel od sebe tudi poslednji ostanek »demokratične« lupine in vzpostavil odkrito fašistično vladno pod Dollfussovimi žezli in s pomočjo veleposestniške »Heimwehr«. Krščansko-socialna stranka je ostala zvest zastopnik finančnega kapitala tudi sedaj — postala je organizacijski nositelj fašističnega režima z nalogo, da ustvari z demagogijo in slepljenjem diktaturi finančnega kapitala v množicah nekako podlago. In tako so mogli Dollfussovi govorniki mirno pričeti s frazami, ki so jih sprejeli od Hitlerja: »Časi liberalističnega kapitalističnega družbenega in gospodarskega reda, časi marksistične vlade in marksističnega zapeljevanja ljudskih množic, časi strankarskih vlad so minili za vselej«. »Smo za krščansko, socialno Avstrijo na stanovski podlagi in pod avtoritativnim vodstvom«, »Za harmonijo med delom in kapitalom«, »Za pravilno razdelitev dobrin« itd. Nihče ne more niti za hip podvomiti o fašističnem karakterju takih fraz in Dollfussove vlade. »Dvomilo« je samo vodstvo socialdemokratske stranke in

je s temi svojimi »dvomi« omogočilo avstrijskemu finančnemu kapitalu, da je mogel mirno fašizirati avstrijski državni aparat in da je mogel mirno prelagati krizo na delavska pleča. »Dvomilo« je tako dolgo, da je avstrijska buržuazija napravila »operacijo na njej sami« in da si je vzel avstrijski socialdemokratski proletariat svojo usodo sam v roke in s z orožjem v roki uprl fašistični vladi. Stara fraza, s katero se je postavljalo vodstvo avstrijske socialdemokratske stranke, je bila, da je »v Avstriji delavski razred enoten, da je ves organiziran v eni stranki«. Iz te enotnosti delavskega razreda izvira njena razredna moč, ki je buržuazija ne bo mogla zlomiti. To so bile fraze, ki so jih avstrijski socialdemokratski voditelji servirali delavstvu, kjerkoli je bilo le mogoče.

Praksa je fraze kmalu razgalila. Kljub borbenemu delavskemu jedru, ki se je predvsem koncentriralo okoli Schutzbunda, je vendarle malomeščanski balast okoli voditeljskega kadra tako povezal borbenemu socialdemokratskemu proletariatu roke, da mu je mogla avstrijska buržuazija zadati celo vrsto udarcev, ne da bi organizirano dal kak odpor. Na prve udarce Dollfusove diktature so se sicer pojavili tu in tam boji za vsakdanje ekonomske zahteve, prišlo je celo do velikega rudarskega štrajka, toda vse te borbene delavske akcije je zavrlo samo socialdemokratsko vodstvo s parolo »Ne izzivajte! Krivda v poslabšanju življenjskih razmer delavstva leži v ukinjanju demokratskih pravic. Proletariat naj se torej bori najprej za demokracijo, potem šele za ekonomske zahteve!« — »... Demokracija.« — pravi socialdemokratski voditelj Otto Bauer — »— to je parlamentarizem. To se pravi: da nas ne bodo mogli nikoli več presenetiti o polnoči, da ne bo mogel nič več kar preko noči zožiti ministrski svet te ali one naše pravice. O naših pravicah se ne bo moglo odločati drugače kakor v odkriti, javni borbi v parlamentu, med poslanci, od katerih mora sleherni odgovarjati za svoja glasovanja svojim volilcem...« Bauer je šel torej tako daleč, da je branil meščansko demokracijo pred proletariatom in ji pel slavospeve, ki jih ni sposoben noben osemindesetovski meščanski revolucionar. Ta politika ni nič drugega, kakor nadaljevanje leta 1918, ko so socialdemokratski voditelji rešili pod krinko čuvanja »demokracije« vlado buržuazije.

Taka kontraproletarska politika socialdemokratskih voditeljev ima svojo razredno vsebino in ni samo trenutna politična napaka, ki bi jo lahko napravilo sleherni politično vodstvo. To je dosledna politika podpiranja meščanske vlade, ki ima svojo razredno podlago v tem, da je postala strankina in strokovna birokracija razredna grupa za sebe, ki ima vedno manj interesa na zmagi proletariata in vedno več na ohranitvi kapitalističnega sistema. Tendencia tega kadra je namreč vraščanje v državni politični aparat (plačana državna mesta po raznih »delavskih« institucijah, mesta v delavskih sindikatih, v občinskih

upravah itd.). Zato je čisto razumljivo, da se je izjavil Otto Bauer pripravljenim, da vstopijo socialdemokrati tudi v kako »zasilno in začasno« diktaturo, ki bi očistila tla za »demokracijo«. Diktatura torej da — toda ne brez socialdemokratskih voditeljev.

Pred proletariatom je bilo treba to malomeščansko-oportunistično politiko nekako opravičiti in objasniti. V skladu s svojo nepogrešljivo »teorijo manjšega zla« loči Bauer »kapitalistično« diktaturo od »fašistične« in trdi, da je Dollfussova diktatura sicer res diktatura, toda je šele »kapitalistična« diktatura, ki je zaenkrat v nasprotju s »fašistično«. Od tega dvostranskega zla je treba izbrati manjše zlo in to je »kapitalistična« diktatura. Tako so avstrijski socialdemokrati neprestano predpostavljali manjši udarec, ki ga je podelila buržuazija proletariatu, večjemu, »kapitalistično« diktaturo »fašistični«, Dollfussu Hitlerju, nikdar pa niso vodili borbene proletarske razredne politike, nikdar niso uvedli v boj delavskih množic, nikdar niso šli za proletariatom, marveč vedno le za buržuazijo. Ta je znala to socialnodemokratsko politiko »manjšega zla« izborno izkoriščati. Sistematično jim je izpodkopavala tla, utrjala svoj položaj od stopnje do stopnje in jih končno odvrгла kot nepotreben balast. Toda vprav ta odnos socialdemokratskih voditeljev napram pripravljanju fašistične diktature je odkril vse njihove tendence. V času demokracije je vladala z njihovo pomočjo, v času diktature pa vlada s Heimwehrovci, s fašisti. Razlika je — in to je merodajno tudi za meščanstvo — v tem, da imajo eni za seboj malomeščanske množice, ki žive v iluziji, da jim bo fašistična vlada vrnila izgubljene položaje v kapitalistični družbi in se zato z vso odločnostjo danes še bore proti proletariatu, ker se boje, da jih bo ta oropal nekih »pravice«, ki jih nimajo, za drugimi pa stoje delavske množice, ki kljub vsej demagogiji in izdajalski politiki socialdemokratskih voditeljev vendarle zavestno streme k novi družbi, ki jih je sicer za krajši čas mogoče zaslepiti z demagoškimi frazami, nikdar pa izkoristiti za cilje finančnega kapitala. Tu leži vzrok, da je finančni kapital odstavil socialdemokratske voditelje tako brutalno.

Danes je najbolj priljubljena fraza socialdemokratskih birokratov krilatica, da so »avstrijski socialdemokrati rešili čast druge internacionale«. Kar je bilo pričakovati, to se je zgodilo. Socialdemokrati so pričeli kovati iz avstrijskih revolucionarnih dogodkov svoje politične kapitale. To je njihova stara taktika. Potem, ko se jim nekaj ne posreči ubiti, skušajo proglašiti to za svoje. Kakor so si prisvojili Dimitrova, prav tako si prisvajajo avstrijske revolucionarne dogodke; torej tisto, kar so petnajst let dušili z vsemi sredstvi. To jim je tem bolj potrebno, ker je videl svetovni proletarijat na primeru Nemčije, kam vodi socialdemokratska politika in jo je pričel zapuščati. Toda to dejstvo, da se je avstrijski proletarijat šel boriti na barikade, da je

krvavel, da je dal tisoče žrtev, še ni nikak dokaz, da je avstrijsko socialdemokraško vodstvo le za las boljše od nemškega in internacionalnega, nasprotno, dvatisoč žrtev avstrijske revolucije, ki so padle medtem, ko so tisoči delavcev stali tej revolucionarni akciji ob strani in se socialdemokratskemu vodstvu ni zdelo niti potrebno proglasiti generalnega štrajka, teh dvatisoč žrtev junaškega boja od svojih voditeljev zapuščenega proletariata je le priča, kam vodi socialdemokraška politika, kadar je pritirana do skrajnosti, do absurda. Gesla in zahteve, ki so jih socialdemokratski voditelji imputirali borečemu se delavstvu, potrjujejo vseskozi našo trditev, da socialdemokratskim voditeljem ne gre za proletarijat, marveč za rešitev avstrijskega kapitalizma. Ne za osvobodjenje proletariata — za meščansko demokracijo, za prikrito diktaturo finančnega kapitala — za to »demokracijo« naj bi se borili avstrijski delavci po mnenju socialdemokratskega vodstva. Zato je laž, kadar socialdemokratski birokrati predpostavljajo avstrijske socialistične voditelje nemškim.

V avstrijski socialdemokratski stranki so se trele med seboj štiri frakcije. Skrajna desnica, kateri je pripadal Renner, desni centrum z uradnim vodstvom (Bauer, Seitz) in levi centrum ter skrajna levica, v kateri je bil domalega ves Schutzbund. Desnica s celim desnim centrumom in velikim delom levega je vedno zagovarjala politiko paktiranja z buržuazijo, dočim je stala levica s Schutzbundom na čelu na stališču revolucionarne borbe. Pripomniti moramo, da se je uradno vodstvo rekrutiralo skoro iz samih malomeščanskih krogov, dočim je bila levica pod vodstvom delavcev, predvsem mladih delavcev, ki do malomeščanskega reformističnega vodstva niso nikoli čutili posebne nagnjenosti. Nezadovoljstvo te levece se je pričelo posebno močno kazati tedaj, ko je pričela Dollfussova diktatura dajati udarce socialdemokratski stranki, uradno vodstvo pa ni na vse te udarce z ničemer reagiralo, marveč je vprav tisti čas izdalo geslo: »Ne izzivati!« Tako je Dollfuss brez najmanjšega odpora mogel razpustiti Schutzbund, nekatere druge socialdemokratske organizacije in končno prepovedal obešanje rdeče zastave tudi — na samem socialdemokratskem Dunaju, kjer so socialdemokratski birokrati kraljevali petnajst let. Zgodilo pa se ni nič. Birokrati so zvili zastave in jih postavili na podstrešje. Pri tem so se trudili z vso silo, da bi zadušili vsak poizkus delavskega odpora, da bi tako »iz manjšega zla« ne nastalo »še večje zlo«. Dogodki pa so jih pustili na cedilu. Ko je pričel nastopati Heimwehr, socialdemokratsko vodstvo ni moglo več zadržati delavskih množic. Toliko časa zadrževana reka nezadovoljstva je planila na dan, pregazila vodstvo in postavila barikade. Levica je v Lincu proglasila generalni štrajk, ki ga vodstvo ni potrdilo, nekateri strokovni birokrati pa so se po dunajskem radiu izjavili, da ne odobravajo akcije nekaterih levičarjev in zato se je tudi ne bodo udeležili. Drugi del uradnih voditeljev pa je zaplaval s povodnijo, ki se

ni dala več preprečiti. In ker se ni dala preprečiti jo je bilo treba vsaj naravnati v pravo smer. Kakšna je bila ta njihova »prava smer« o tem so zgovorno kričali njihovi letaki: »Avstrijski proletariat brani zapriseženo ustavo republike Avstrije.« Kaj meni objektivno taka parola in taka politika? Reševanje kapitalističnega sistema...

Po petih dneh herojske borbe je avstrijski proletariat podlel brutalnemu napadu Heimwehra in Dollfussove soldateske. Najgloblji politični vzrok tega neuspeha tiči v vsej dosedANJI politiki socialdemokratskega vodstva. To je bila oportunistična politika kompromisov in paktov z vladajočim razredom, ki ni nikdar vodila v boj delavskih množic, razen kadar jih je klicala na volišče. Kljub temu pa je socialdemokratsko vodstvo z demagoškimi levimi frazami in z nekaterimi uspehi v socialni politiki, ki jih je beležilo v času gospodarske konjunktore, vendarle znalo leta in leta prepričevati delavske množice o pravilnosti svoje politike. Zato se je delavski razred v Avstriji v trenutku, ko se je povzpел v revolucionarno akcijo, znašel brez revolucionarnega vodstva na čelu. To je bil prvi in najvažnejši vzrok neuspeha. Drugi vzrok tiči v tem, da se je akcija pričela prekasno. Namesto, da bi se avstrijski proletariat postavil v obrambo že ob prvih udarcih Dollfussove diktature, ga je uradno vodstvo neprestano uklepalo v pasivno odbiranje »manjšega zla«. Razumljivo je, da ob taki politiki ni bilo tudi nikakih revolucionarnih priprav, nikakih štrajkov, demonstracij, delnih akcij, zborov itd., kar bi bilo vse nujno potrebno, če so hoteli mobilizirati vse avstrijsko delovno ljudstvo. Tretji vzrok se nahaja v defenzivnem karakterju te revolucionarne akcije. Toda že Marx je dejal, da je obramba smrt za vsako revolucionarno borbo. Kakor je proglašalo socialdemokratsko vodstvo, da je revolucionarni boj avstrijskega proletariata le obramba političnih pravic, ki jih je imel doslej, tako se je zgodilo tudi v praksi. Revolucionarji niso napadali, ampak so se le branili. Četrty vzrok je slabo izveden generalni štrajk. Geslo k generalnemu štrajku so dali zato ne glede in proti volji vodstva delavci v Linzu. Vodstvo je molčalo tudi sedaj. Posledica je bila, da se je generalnega štrajka udeležil le del proletariata, tisoči in tisoči pa so delali. Peti vzrok je v tem, da se Schutzbund kot organizator revolucionarne akcije ni dovolj naslonil na delavske množice. V času revolucionarne akcije in pred njo ni med njimi vršil skoro nikake propagande. Šesti vzrok tiči vsekakor v tem, da se akciji niso pridružili kmetje, še več, da so ji stali deloma celo sovražno nasproti. To tudi ni čudno, saj se vodstvo socialdemokratske stranke ni brigalo zanje 15 let, prepuščalo jih je ekonomskemu izkoriščanju veleposestnikov in politični demagogiji krščanskih socialcev. Predvsem iz kmečkega in malomeščanskega elementa je črpal Dollfuss tudi material za vojaštvo — zato ni čudno, da to ni prestopalo na stran delavcev.

Dogodki v Avstriji so znova potrdili izrek delavskega vo-

ditelja, da mase niso nikoli oportunistične same po sebi, ampak da so oportunistični — voditelji.

Za oportunistične napake, ki jih je delalo avstrijsko social-demokratsko vodstvo skozi 15 let, je plačalo račun avstrijsko delavstvo. Toliko razkričana »enotnost delavskega razreda« v Avstriji, se je pokazala za avstrijski proletariat kot usodepolna. Malomeščanski balast na čelu delavskega razreda je predpostavil svoje razredne tendence delavskim in tu leži temeljni vzrok poraza, ki ga je trenutno doživel delavski razred v Avstriji.

Ilija Erenburg:

ZA NAŠE MLAJŠE BRATE . . .

Iz knjige »Tovarna sanj.«

(Konec.)

Mister Harry Kohn išče. On išče in najde.

Iz Denverja se odpravlja v Centralno Afriko kino-ekspedicija. Fotografirala bo zamorske plese in skoke divjih zveri. Res je, niti s plesi divjakov niti z lovom na razjarjene nosoroge zdaj nikogar več ne razvedriš. To so cenení efekti, to je še banalneje od vojne. Toda na čelu ekspedicije je mister Hefler. »Kolumbija-Picture« ima sijajno bodočnost. Če imate kaj dolarjev na razpolago, tedaj čim prej kupite akcije te mlade firme! Na vsak način boste obogateli: mister Hefler si pomerja kolonijalni šlem in se zagonetno smehlja. Vsakomur je jasno, da se zaradi malenkosti ne bo podajal na tako težavno pot: daleč, silno daleč je namreč od mirnega Denverja do divje Ugande, kjer tulijo levi in kjer ni niti golfa niti sladoleda s sodavico. Mister Hefler je poln vere. Z roko maha: pošiljali vam bomo razglednice!... Podoben je staremu konkvistadorju.

V Denverju je 36 kinematografov, to je zares kulturno mesto. V Ugandi ni nobenega kinematografa. Ko je zamorcu dolg čas, tolče s palico po napeti koži. Tu nihče ne ve za visoke principe Willyja Hupa. Časih pridejo kobilice, časih je praznik in tedaj vsi plešejo. Dolgočasno življenje! Iz njega je težko napraviti kaj posebno dobičkanosen film!...

Gozdovi, močvirja, vročina — 130 stopinj po Farenheitu in mimo tega ni niti lekarne, kjer bi se človek lahko osvežil. Moskiti, odvratne zamorke, tegobnost. Vendar pa je mister Hefler boder, ukazuje in se prijazno smehlja domačinom: kaj še vse pride!...

Posneli so sprehode žiraf. To se ve, sila zabavne vratove imajo. Toda to je moči videti v vsakem zoološkem vrtu. Ženske z obročki v ustnicah? Hefler je videl fotografije teh spak v šolski čitanki. Vendar pa bomo tudi zamorke sneli: »odkrili smo

novo zagonetno plemel!« K sreči so tudi kobilice priletele. Čisto lep prizor. Toda tega je kajpak premalo. Ali je mogoče zahtevati od gledalca, ki da nekaj nase, da bi zaradi takihle kobilic izgubil ves večer? ... Nak, »kavlja« še niso našli!

V deželi zamorcev s kopji smo. To so sijajni lovci. Tudi v deželi levov smo. Okrog operaterjev je žična zapreka »boma«. Okrog operaterjev so ljudje s kopji. Mister Heflerju se ni treba bati za življenje njegovih belih sodelavcev. Snemamo! Levi žro antilope. To je kajpak zanimivo, toda, je mar to »kavelj«? Kaj je na tem čudnega? Amerikanci na primer jedo beafsteake. To je popolnoma v redu. To se ve, levi tulijo. Čisto lepe glasove imajo: aparati »Western-Electrica« funkcijonirajo, da je veselje. Levova serenada po kosilu. A tudi tuljenja je premalo...

Zamorec je imel grdo ženo in kajpak črno kožo. Tudi ime je najbrže imel, toda kdo se zanima za imena teh golih ljudi? Mister Hefler ga je najel, da bi nosil prtljago in streljal zveri. Kadar je mister Hefler gledal zamorca, je zamorec prestrašeno kazal zobe. Ni se bal divjih zveri, bal pa se je belega moža. To je bil podanik velike države, znane po svoji humanosti: bil je podanik Velike Britanije. V Londonu je sedel velikodušni Macdonald in Macdonald je skrbel za življenje vseh podanikov Velike Britanije: belih, rumenih in črnih. Toda zamorec tega ni vedel in zamorec se je praznoverno bal belih ljudi.

Okrog pregraje tulijo levi, aparati so postavljeni. Žarišče dejanja je najdeno. Razsvetljava je v redu.

»Teci!...«

Zamorec se obotavlja: tam so levi! Še nikoli ni šel nad zver z golimi rokami. Njegova žena je grda zamorka, toda zanj je lepa žena. Zelo črno kožo ima, a vendar bi rad živel. Ne gre takoj. Z obraza mu seva strah.

»Teci!«

Levi so strašni, toda dosti strašnejši od levov je beli človek. Zamorec teče. Že je pred ograjo. Vštric z zvermi. Tedaj lev leno plane na človeka. Kremplje zasadi vanj in potem žre, žre, kakor je nedavno tega žrl antilopo.

Operaterji hitro vrtijo. Vse kretanje in vse glasove snamejo: tuljenje, krik, ječanje.

»Ubogi domačin!...«

(Zapisali bomo: »nesrečen slučaj z nosilcem«...)

Niso zaman trpeli zaradi vročine in moskitov! Štirinajst mesecev dela! 60.000 čevljev porabljenega celuloida. Zdaj je vse to poplačano. Prvikrat bo lev na platnu glodal živega človeka. To bodo odobrili i baptisti i metodisti: zakaj lev ne bo trgal Amerikanca, marveč samo nekega zamorca.

Mirno se lahko vrnemo v naš mili Denver...!

Mister Hefler se zagonetno smehlja. Kdo ve, s čim se je vrnil v domovino? ... Ali so to grde sanje, mora, simptomi tropske mrzlice? ... Nekdo šepeta: trik ... najeli so figuranta...

lev je iz zverinjaka... publika zahteva silne prizore... Mister Hefler se zagonetno smehlja. Ali ni vse eno — Uganda ali Hoolywood, kri ali dolarji, sanje ali resnica? To je navaden kino, platno, drugo življenje. Črna ženska, ta pa najbrže plače.

Film je izgotovljen, senzacionalen film. Mister Harry Kohn se ni motil.

»Dokument, poln resničnosti! Zanimivo! Poučno! Duhovito! Vsi v kino — še neviden uspeh — Afrika govori!«

Najstrožji kritiki so ganjeni: »v filmu je zelo močan prizor: lev plane na domačina in ga na kosce raztrga. Čeprav podrobnosti zaradi položaja kamere niso znane, vendar ne more biti nobenega dvoma o črnčevi usodi: jasno je videti leva, ki trga človeka in slišati je ječanje nesrečnika... Prepričani smo, da bo ta film ugajal.«

Film je zares vsem všeč. Cenzura ga ni dovolila le za odrasle, marveč tudi za otroke. Esteti trdijo, da je to dosti bolje od melodrame. Pristaši znanstvenih filmov so zaradi točnosti vsi navdušeni. Mistra Heflerja nagrajuje s prisrčnim ploskanjem in z dolgimi podlistki. Kar se tiče mistra Harryja Kohna, tudi njemu ni nič žal: film vrtijo v New Yorku že šestnajsti teden, kažejo ga po vseh ameriških mestih, kupili so ga za Evropo. Akcije »Columbije-Picture« hitro rasejo.

V Združenih državah je 400 kinematografov za zamorce. Na jugu zamorcev ne puščajo v dvorane, ki jih posejajo beli. Kako je moči gledati navdahnjeno trpljenje različnih »zvezd«, če imaš zraven sebe črno kožo in črno domišljijo? New York pa je mesto svobode, v New Yorku črncem nihče ne prepoveduje hoditi v kino. Zamorec stopi k blagajni in blagajničarka mu takoj da vstopnico. Prav za prav ga nikoli ne vpraša, kakšen prostor bi črncem rad imel: da mu balkonsko vstopnico. Spodaj sedijo samo beli. Če zamorec skuša protestirati, mu blagajničarka vljudno odgovori, da so spodaj vsi prostori zasedeni.

»Afrika govori« — zamorec Jackson gre v gledališče. Mož ni geograf, on je poet, stih piše v angleščini. On je polnopraven Amerikanec. Toda on ve, da je njegova domovina — Afrika. In zdaj gre, da bi slišal, kaj govori njegova domovina. To se ve, mož sedi zgoraj, med drugimi črnici.

Izpočetka uživa ob pogledu na žirafe in palme. Afrika še molči in parter zeva. »Kavelj« so ohranili za konec. Tuljenje leva. Stok. Glas sočutnega mistra: »Ubogi domačin!« Beli ljudje se smejejo: to je zares zabaven prizor!... Kako ga je lepo zgrabil!... In kako je črni smešno pisnil!... Tudi zamorci poleg Jacksona se smejejo. Ne mislijo ne na daljno Afriko ne na svoje težave. Srečni so, — pustili so jih v kino, kažejo jim vesele filme, zato se njim, zamorcem v suknjičih in ovratnikih, levi ne zde prav nič strašni. Veselo se smejejo. Tedaj Jackson molče vstane. Odide proč. Dolgo stopa po ravnih ulicah. Ulice so zaznamovane

s številkami, dnevi in čustva tudi. Kaj naj stori?... Ali naj vrže bombo v kino?... Ali naj se obesi doma, v štirinajstem nadstropju?... Ali naj ubije kakega belca?... Ali naj uteče k palmam in levom?... Njegove oči gorijo z zlobnim, temnim plamenom. Še ničesar ni storil, svoboden je: v New Yorku so vsi svobodni. Ko človek stori nekaj nedovoljenega, ga odvedejo v ječo; tam mister Robert Elliot, podoben izkušenemu elektrotehniku, preizkusi moč toka in človek, ki je storil nekaj nedovoljenega, preneha dihati.

»Afrika govori« gre v London in v Berlin. Še neviden uspeh! Vse predstave razprodane! Gledalci gledajo, se ježijo od strahu, potem pa se smehljajo: niso zastonj plačali vstopnine!

Elegantno gledališče »Ufe«, V dvorani je zamorec. Sredi belih sedi: to je Evropa. Pozabil je na krivice. Študent je, pravo študira. Prišel je sem, da bi si oddahnil. Kobilice gleda: zanimljivo!...

Na mah pa poskoči. Kriči:

»Sramota!... To je sramota za vas, belci!...«

Sosedje ga začudeno gledajo: čemu se je tako razburil?... Tu take stvari niso v navadi. Ljudje se tiho smejejo ali pa požirajo solze. Temu črncu se je zmešalo... Najbrže je užaljen zaradi svojih... Kajpak, morda ima prav... Tam zgoraj se mu nekdo pridruži: »sramota!« Pristopijo uslužbenci in zamorcu vljudno pravijo:

»Bodite tako dobri in izvolite se odstraniti!...«

Naslednji dan listi poročajo o škandalu. G. Klitsch je nevoljen: saj ima nemških zmešnjav dovolj!... Kaj nas brigajo črnci?... Kolonije so nam vzeli... Naj se s tem ukvarja zastopnik »Columbijske Picture«. Na vsak način pa so škandali nedopustni.

Kabli v New York. Kabli iz New Yorka. K mistru Harryju Kohnu prihajajo z neumnimi vprašanji: Kako?... Čemu?... Škandali v Londonu... Težko je razumeti te sentimentalne Evropce! Čemu se jim antilope ne smilijo? Uboge kozice, ki jih trgajo levi...

Še nedavno se je mister Kohn pobahal: vse je resnično! Požrli? Kajpak, požrli! To je strogo znanstven film! Zdaj svetuje svojim zastopnikom: izmuzajte se!

Časniki dobivajo prijazne informacije: to je trik! Lev je trgal samo kozice. Zamorec je tekal okrog svoje hiše, daleč od zveri. En trak so položili čez drugega... Nov način... Tajnost izumitelja...

Publika se je pomirila: če je trik, naj pa bo! Seveda bi bilo bolj zanimivo, če bi zamorca zares požrli, toda kdo bo pogreval stare filme?...

Mister Harry Kohn zadovoljno šteje dobiček. V preteklem letu je znašal čisti profit 550.000 dolarjev. Letos pa že v prvih treh mesecih... Kaj bi govoril — Afrika je nesla!...

Okrog »Columbije-Picture« kakor lev okrog »bome« tuli William Fox — rad bi porabil priliko — »Columbia-Picture« je dober grižljaj.

3.

G. Oktave Ombert ljubi kolonije in kavčuk. Tesni »departementi« so mu premalo, mož sanja o Franciji, ki gospoduje petim delom sveta. To je človek širokih obzorij. Na Amerikance je jezen: premeteni Yankerji so v filmu »Bele sence« oklevetali francoske kolonizatorje. Naši uradniki da pijančujejo in kvarijo nravi domačinov. To je nizkotna laž! To se ve, ne gre za zloben karakter mistra Shenka iz »Metra«, gre za appetite Združenih držav. Radi bi segli po otokih! Za Amerikance je to sijajna morska baza. Za Francoze pa je to stolpec v budgetu. Francozi prav nič ne marajo, da bi jih kje pritesnili. Narobe, g. Ombert sanja o petih delih sveta. Klevete je treba ovreči, treba je dokazati, da domačini nimajo bolj varne zaščite kakor je Francija g. Octava Omberta: to je ljubeča mati!

Firma »National« je izgotovila film »Plesalka in kindžal«. Na prvi pogled bi bilo videti, da je to navaden film: zločin, plesi, romantika. Toda firma »National« čisto pravilno označuje svojo produkcijo: »znanstveni in vzgojni filmi«. Film »Plesalka in kindžal« je poln najvišjih nalog: domačinom Alžira, Tunisa in Maroka mora pokazati, kako jih čuva francoska policija. Junak je mlad Francoz, načelnik domače policije. Načelnik policije se druži z vsemi uglednimi domačini. Mož pravi: »mi čuvamo vaše stoletne tradicije«. Načelnik policije se druži tudi z marabuji: on ve, naj bo bog ta ali oni, vsak je za red in mir.

Kdo pa so vendar zločinci? To kajpak niso Francozi, marveč ljudje s sumljivimi imeni: Vormskij, Bišov in Körigg. To so ruski boljševiki ali v najboljšem primeru Nemci. Načelnik policije kaže visoke pridobitve francoske kulture: policijskega psa. Res je, psa kličejo po angleško: »Sherlok«, toda v duši je to francoski pes. Poleg psa je še ena pridobitev: bolnišnica »Belih Sester«. Nad posteljami so križi. »Bog je poslal sestre tistim, ki žal nimajo mame!« To je zelo ginljivo. Vsi domačini morajo zajokati. Načelnik policije triumfira, se poroči s prekrasno plesalko in odpotuje v Marseille — na oddih po težavnem delu.

Ogled filma se je vršil pod predsedstvom poslanca in bivšega ministra g. Dormanda. »Film kaže tesno sodelovanje francoskih in domačih oblasti.« Po ogledu so se povabljeni odpravili v kavarno pri pariški mošeji. Pariz ni pozabil na Turkose, Pariz je pomagal Arabcem zgraditi mošejo in zraven nje kavarno. V mošeji Arabci molijo za veliko mater Francijo. V kavarni Parižani pijejo turško kavo in poslušajo orientalsko godbo. Kavarna prinaša precejšnje dohodke in Arabci, ki so jo vzeli v najem, še s posebno iskrenostjo molijo za Francijo.

V kavarni so vsem, ki so bili povabljeni na ogled, brezplačno servirali kavo in rahatlukum. Kako izbrana družba! Zraven bogatih Alžircev so tri »njegove svetlosti«: njegova svetlost Si Kaddur ben Harbit, poslanik Tunisa, njegova svetlost Fakri-paša, poslanik Egipta, njegova svetlost Mirza Husejn Han Ala, poslanik Perzije. Poleg »svetlosti« je še nekaj vplivnih uradnikov: predstavniki ministrstva vnanjih stvari, kolonij in lepe umetnosti. Kavarna je v mošaji, tu se ne sme piti šampanjca: mi namreč čuvamo stoletje tradicije! Toda človek je lahko pijan od prevelikega veselja, brez šampanjca, od ginjenosti: mi in vi!... vi in mi!... mi ljubimo vas — vi ljubite nas!...

Eden izmed povablencev je v kavarni pozabil časnik. V rubriki »Borža« je bilo nekaj vrstic prečrtanih z rdečim svinčnikom: »Alžirske železnice« 283... »Marokanska družba električne energije« 1320... »Rudokopi Omnium-Tunis« 3785... »Superfosfat Maroko« 960... »Alžirska kemična produkcija« 157... »Cement Maroko« 279... Arabski sluga je pobral časnik in topo pogledal podčrtane vrste. On še ni dorasel pravi kulturi, to ni njegova svetlost, ni kadi in ni marabu, to je čisto navaden siromašen Arabec. V kavarni pometa in moli za Francijo.

Lepa in fina je pariška ulica La Boeci. V tej ulici so slikarske galerije. Tu ne trgujejo niti z milom niti s sirom, marveč z visokimi proizvodi umetnosti. V vsakem izložbenem oknu so razstavljene slike Matissa in Picassoja. To je sila kulturna ulica. V njej je tudi agencija za propagando Indo-Kine. Ta agencija ima tudi kino. Vsakemu, ki si poželi, kažejo vsak dan slike iz življenja Indo-Kine: dresirane slone in riževa polja, heveje, ki dajejo kavčuk, in srečne domačine, ki pijejo čaj.

Pariški listi poročajo:

»17. junija ob 5. uri zjutraj je bilo giljotiniranih 13 vodij nacionalne stranke Anamitov. Pol ure pred usmrtitvijo so nekateri obsojenci na prigovarjanje in po zaslugi očeta Droneja in očeta Meheja sprejeli sveti krst. Duhovniki so položili zrnce soli na jezik smrtnikov.«

»16. februarja je naša kazenska ekspedicija vrgla na vas Koam 57 bomb. Ubitih je 10 moških, 5 žensk, 6 otrok.«

»V svilarni je upravnik pretepel sedemnajstletno dekle Ti-Va. Pri dekletu je bila konstatirana notranja krvavitev. Po tem so delavci vložili prošnjo za odpravo telesne kazni. Direkcija je prošnjo zavrnila. Delavci so 30. avgusta stopili v štrajk, toda glad jih je kmalu prisilil, da so opustili to komedijo.«

»V rudniku je paznik kaznoval delavca Kuma. Slednji je podlegel poškodbam. Stvar je obravnavalo kazensko sodišče Hanoja. Paznik je bil obsojen na en mesec zapora, vendar pa pogojno.«

»Na kavčukovi plantaži so ujeli kulija Ze Van Tao, ki je skušal uiti. Načelnik g. Burles je ukazal privezati ubežnika

h kolu. Kuli je tako prebil vso noč. Zjutraj je načelnik ujetnika primerno kaznoval. Na telesu delavca je bilo ugotovljenih 27 ran. Inspektor dela je zaslišal g. Burlesa, toda ta je dokazal, da je krivec vsega skupaj prejel 20 udarcev, torej v skladu z veljavnim pravilnikom.«

Listi o takih dogodkih poročajo mimogrede. Kar se tiče agencije v ulici La Boeci, je tako žalostni detajli nikakor ne zanimajo. Na platnu iz hevej teče mlečni sok in srečni domačini pijejo čaj. Na platnu ni ne bičev ne ubitih žensk ne giljotine. Življenje Indo-Kine je na platnu prav tako lepo kakor pokrajinske slike znamenitih umetnikov, razstavljene po sosednih galerijah.

B. K.:

BORBA KATOLIŠKE MLADINE

Katoliška mladina je pri nas veljala vedno kot najbolj enotna in disciplinirana. To se pravi, da proti visokemu vodstvu starešin ni vsaj javno nastopala. Da so bile praske za skrbno zaprtimi vrati, to je bilo znano, četudi so bili ponajvečkrat rezultati takih prask kompromisi ali pa celo likvidacije mladinske opozicije, bodisi, da je bila le-ta samo reformistična in že zato nagnjena h kompromisu, bodisi da je bila radikalna. Vedno se je v zadnjih letih posrečilo uradni vodstvu, da je na ta ali oni način zadušilo vsak nevarnejši, včasih tudi nedolžni poskus odpora proti svoji politiki. Pod to politiko ne smemo razumeti samo politike bivše SLS, temveč politiko klerikalizma sploh. Kajti razne mladinske opozicije so se od časa do časa pojavile tudi drugod.

Slovenski klerikalizem, ki zelo rad povdarja, da je glavni voditelj slovenskega naroda, ker je v njegovem taboru zbrana večina slovenskega ljudstva, velikokrat pozabi na to, kako je v raznih obdobjih slovenske preteklosti vodil to svoje ljudstvo. 1914. l. je slovenski klerikalizem z dr. Šušteršičem na čelu vrgel slovenske vojake z navdušenimi govori v roke avstrijskega armadnega poveljstva. Servilnost takratnih uradnih slovenskih voditeljev si je zagotovila mogoče naj-sramotnejši spomenik v naši zgodovini sploh. Priznamo, da se tudi marsikateri napredni uradni politik ni zadržal, kakor bi njegovi govori pred atentatom v Sarajevu in vojno napovedjo to zahtevali. Toda v tistem trenutku, ko se spomnimo, da slovenski klerikalizem še stalno povdarja svojo hegemonijo vodstva nad slovenskim ljudstvom, ko se tolče po prstih, ker je v njegovo skrinjico padalo največ volilnih kroglic, moramo tudi zahtevati od njega, da daje račun za svoje uspešno, po njegovem mnenju edino zveličavno delo za slovensko ljudstvo. Tako večinsko zastopstvo je združeno z velikansko odgovornostjo pred zgodovino, ki pa se je slovenski politiki nikoli niso zavedali. Strahotna slika se človeku prikaže, če lista po zgodovini slovenske politike. Zlasti danes, ko se toliko in kaj radi sklicujemo na svojo veliko kulturo, na razne zgodovinske misije slovenskega naroda, kaj radi pozabljamo na tisto slovensko lastnost, ki jo je Cankar najbolj šibal in sovražil: na hlapčevstvo. Zato je bil tudi za časa življenja najbolj osovražen slovenski pisatelj. Sovražili so ga vsi, kakor ga hočejo danes vsi ljubiti. Toda za to novo »ljubeznijo« se ne skriva samo hinavščina, zanj se skriva prebrisana politična taktika zlasti napram mladini, za katero vsa vodstva dobro vedo, kako se kaj rada oklepa ravno naj-radikalnejših Cankarjevih stvari. »Ljubezen« uradnih krogov bi naj ublažila posledice Cankarjevega radikalizma v glavah mladih ljudi.

Seveda so se pri tem globoko vračunali, ker radikalizem sedanje slovenske mladine ne izvira zgolj iz Cankarjevih spisov, ampak veliko bolj od socialnih razmer, v katerih mladina živi. Toda tudi to je še premalo. Vsak mlad človek, ki pogleda nekoliko globlje okrog sebe, vidi, da živi v slabih socialnih razmerah večji del slovenskega ljudstva, in če se ozre še dalje, večji del človeštva sploh. Za zgraditev tega spoznanja pa mu je Cankar danes mnogo premalo. Zato išče duševne hrane drugod.

Tako zvana napredna mladina je prve diferenciacije že doživela pred leti. »Mladina«, pozneje »Svobodna mladina«, je bila dokaz te diferenciacije. Prelom je bil precej radikalen, četudi sotrudniki »Mladine« niso bili homogena celota s povsem določenim svetovnim nazorom. Tega so imeli le posamezniki vsak zase, sčasoma sta prevladovali dve skupini: slovensko-idealistična malomeščanska (v dobrem pomenu besede) in marksistična.

Katoliška mladina je dala prvi izraz stremljenja po novem v reviji »Križ na gori« (pozneje »Križ«). To je bilo bolj versko-reformatorsko, kot politično gibanje.¹ Kljub temu so prišli v konflikt z ofcielnim vodstvom, ki je na razne načine gibanje pomagalo likvidirati. Izgubilo se ni samo radi gonje, ker ta bi ga prav za prav morala še dvigniti, temveč ker zaradi povsem abstraktne, mistične ideologije ni znalo gibanje navezati stikov s konkretnimi socialnimi razmerami svoje okolice, odnosno tistih ljudi, na katere je računalo, da bodo šli za njimi. Skupina je razpadla, posamezniki so se porazgubili po literarnih revijah. Literatura je bila prav za prav glavno torišče izživljanja ideje križarjev. Kot nekakšen zapoznel odmev »Križa na gori« je zbornik »Krog«, ki je izšel lani. Uvodna razprava Rajka Ložarja »Človek in čas« se skuša kljub raznemu abstraktnemu filozofiranju, ki sicer na mnogih mestih prehaja v prazno, zumetnično besedičenje,² približati problemom današnje družbe. Tako se dotakne socialnega vprašanja, fašizma in marksizma, vendar do kakšnih posebnih konkretnih sklepov, kako rešiti človeštvo, ne pride. Kajti govoriti o človeku, človečnosti in ne vem kaj še vse je v tej razpravi pisanega — in to zgolj abstraktno — ne da bi se povedalo, kdo je mišljen pod tem človekom — se

¹ Pregled o razvoju povojne mladine je podal v »Času« 1933-34. št. I-II. str. 27. Etbin Bojc. Članek je bil menda napisan, preden je začela nevihta med katoliško mladino. Zato skuša najti razumevanje za vse »izrastke«. Pisec v glavnem le referira, stališča ne zavzame pravzaprav nobenega drugega, kakor ugotovitev, da je »bodočnost mladine«. Bravec ima utis, kakor da je hotel pomiriti »stare«, češ, ne razburjajte se nad mladimi, če so ekstremni in radikalni — potrpite!

² Nekaj klasičnih primerov Ložarjevega pisanja:

Vsaka prava renesansa je osvobojenje in revolucija in stane prav toliko ter tisto, kolikor in kar stane poslednja, namreč življenje in kri, vsaj pa celega, sodobnega človeka (str. 8). V času zgodnjega krščanstva stoji življenje na zemlji v znamenju materialnega metafizičnega tečaja ter predstavlja nekaj idejno-snovni maksimum (str. 10). O začetku smemo reči, da je bila snov forma, ideja oblika, duh je bil zbran in centriran v sebi s tem, da je dajal vsemu redu enoten transcendentalen zmisel (str. 11). Kot tako, mladinstvo ni bilo nikoli situacija resnično sodobnih ljudi, temveč romantikov (str. 27). In tako dalje. Takih klasičnih stavkov, ki naj izražajo idejno-snovni maksimum piščevega intelekta v znamenju materialnega metafizičnega tečaja transcendentale neumnosti, v razpravi kar mrgoli. Podbevška so radi »Človeka z bombami« imenovali futurističnega pesnika zato, ker so nekatere njegove pesmi bile razumljive samo njemu, Z isto pravico zasluži dr. Ložar ime futurističnega »esejista« mladinstva, ki res ni situacija sodobnih ljudi, temveč — situacija zmešanosti, navidezne učenosti, predvsem pa situacija praznih možgan...

pravi toliko kot nič. Druga, za to gibanje zelo značilna, razprava je Javornikov »Beg v umetnost«. V njej propagira avtor človekov beg v umetnost, ki ga bo vsa prerodila. Javornik veruje v absolutnost umetnosti, v njeno silo, ki je sila nad silami in je najvišje, kar človek zamore dati. Njegov »Beg v umetnost« je v resnici beg iz življenja nekam, kjer človeštvo daleko ne more najti vsega tistega, kar hoče in kar predvsem potrebuje. Zastonj je Javornikova obramba pred tem očitkom, ko pravi: »Umetnost je primarno oblikovanje človekove strasti za večnostjo. In beg za tem klicem ni beg iz življenja, ne beg pred resnico, marveč ustvarjalni, blagoslovljeni mir za obojim« ((145)). Umetnost je samo del manifestacije stvariteljske sile človeštva in še ta je navezana, ostro začrtana od dobe in razmer, v katerih od časa do časa živi. Tako doba določuje družbo, družba dobo, vse skupaj pa dobi konkretno obliko po svoji socialno-ekonomski osnovi, ki filozofsko abstraktno »človeštvo« diferencira v razrede in točno določi, kdo in kaj je »človek« (fevdalec, meščan, proletarec itd.). Kakor križarji tako tudi krogovci v teh dveh člankih (podobno tudi Pregelj Bogo v članku »Romantična znanost«) beže pred resničnim življenjem, ki ga z raznimi nejasnimi frazami skušajo zakriti pred samim seboj in pred drugimi. Resnosti jim pri tem stremljenju ni odrekati, toda uprav ta resnost in zagrizenost v idealistično filozofiranje je dokaz, kako daleč vstran so od življenja. Kadar pa se skušajo dotakniti resničnih problemov današnje družbe, pa jim pri analizi klaverno spodleti. Tako trdi Ložar, da imamo danes v Evropi v glavnem »tri revolucijske tipe in sicer boljševizem kot poizkus utemeljitve nove razredne religije, fašizem kot poizkus utemeljitve novega imperija in v zadnjem času hitlerizem kot prevrat iz podlag rase in rasne kulture« (stran 28). Zdaj bi lahko dostavil k zadnjima še Dollfussov klerofašizem kot »poizkus utemeljitve kapitalističnega imperija iz podlag vere in cerkve s pomočjo papeževega blagoslova in Feyevih kanonov in plinskih bomb, ki so v svojem bistvu isto, kar so hitlerizem in fašizem, četudi po Ložarju niso identični, ker so eni hitlerizem, drugi fašizem, tretji dollfussizem, vendar so vsak zase prevrat iz — podlag kapitalizma... in vsi skupaj fašizem...«.

Toda pustimo »Krog«. Po glavni vsebini je knjiga literarno-umetniški zbornik, ki skuša sicer v omenjenih člankih poseči tudi v politiko in tako tudi v socialno vprašanje, vendar kakšne posebne važnosti v tem oziru nima. Je pa značilen dokument mlado-katoliške smeri v sodobni slovenski literaturi in je menda tudi izraz nekakšne mlado-katoliške literarne opozicije v slovenskem klerikalizmu. V njen uspeh zelo dvomimo, ker je »ideologija«, ki jo zastopa »Krog«, daleko od življenja. Zato ni samo »beg v umetnost«, ampak beg v neke abstrakcije, v neko onostransko, idealistično filozofiranje, ki se na koncu pokaže pred čitateljem vendarle kot papirnato besedičenje. (O zgolj literarnih prispevkih tukaj ne poročamo. Zanimala nas je samo tako zvana ideološka stran zbornika.) Krogovci so se z novim letom priključili »Sodobnosti« in so v opoziciji proti »Domu in svetu«, slovenski uradni katoliški reviji. Pri njem so morali prenehati s sodelovanjem, in to »radi nevzdržnih politično-katoliških razmer in ozkosrčnosti... ker se je radi zahtev lastnice (Kat. tisk. društvo) moral čutiti (sotrudnik) omejevanega v svojem umetniškem delu ter šel iskati novih, sodobnejših poti... v »Sodobnosti«. (Gl. »Besedo« III.-2., str. 42.)

Menda v istem času je izšla izpoved Zarjanov »V mlade zarje«. Pravkar smo slišali po citatu iz »Besede«, da so se nekateri mlajši sodelavci »Doma in sveta« čutili ogroženi radi političnih katoliških razmer. »V mlade zarje« pa govore prav za te politične razmere in v svojem manifestu, ki je natisnjen na koncu brošure, kot njen idejen zaključek, izjavljajo člani katol. akad. društva »Zarje« svojo vdanost katoliški cerkvi in njenim slovenskim zastopnikom. V brošuri je govora le o tistih visokošolcih, ki brezpogojno hočejo biti čim popolnejši

člani katoliške Cerkve in vse svoje delo uravnavati po navodilih sv. Očeta in cerkvene hierarhije in vse življenjske pojave gledati pod edino kritiko naukov učenstva katoliške Cerkve« (str. 9). Tako definira pojem katoliškega akademika dr. M. Krek, ko navezuje tega akademika z delom v »Katoliški akciji«. Katoliška akcija je sicer po izpovedi marsikoga le versko gibanje, vendar so meje njenega delovanja nedoločene, tako da se vsakokrat pojavi tudi v političnem življenju. Saj priznava tudi dr. Krek, da je »glede praktičnega uveljavljanja prav različna, kakor zahteva starost, spol, stan in bujnost drugih posebnih časovnih in krajevnih razmer« (str. 11).

Tako skuša K. A. v resnici postati organizacija za poživitev katolicizma in klerikalizma sploh. V tej brošuri razvija podrobno svoj program ter dosledno nastopa proti vsemu, kar se njeni volji in ideji upira. Največji trn v peti ji je marksizem, katerega so se začeli oprijemati tudi nekateri katoliški akademiki. Da bi bila zavrnitev marksizma še temeljitejša, ga je dr. Aleksič v članku »Marksizem« za Slovence obesil na klin, obračunal z njim in za katoličane likvidiral. Proti vsem tistim, ki bi Cerkev in nje politiko radi kritizirali, se obrača dr. Krek z avtoritativnimi besedami: »...Kajti Cerkev spremlja Bog po posebnih milosti. Vse, kar nas oddaljuje od Cerkve, nas oddaljuje od milosti, ki edina človeškemu početju vrednost daje...« Iz tega se izvaja v praktičnem življenju, da tudi politiko klerikalizma, ki je (jasno!) cerkvi vdan, spremlja posebna božja milost — naj si bo to v Avstriji, pri nas in kjerkoli. Najznačilnejša politika cerkve je, da se zna povsod prilagoditi. Odkod to prihaja? To dokazuje njeno odvisnost od razmer; jasno je, da cerkev svoje, avtonomne politike ne more uganjati, ker je navezana na določeni družbeni red. V dobi fevdalizma je bila ne samo na njegovi strani, ampak njegovo sredstvo proti borečemu se meščanskemu razredu, danes je na strani meščanskega razreda. Dobro se zaveda, da je njeno življenje tesno povezano z današnjim družbenim redom, s katerim živi in umre. Zato se ga tudi tako krčevito oklepa. Cerkev, ki je več desetletij bila v nekem bolj diplomatskem, vendar za množico vernikov v nekakem principielnem sporu z italijansko državo radi delne posesti Rima, je sklenila konkordat ob času, ko je bila v Italiji na vladi najhujša reakcija: fašizem. Kmalu po zmagi fašizma je sklenila konkordat tudi s hitlerijansko Nemčijo. O raznih sporih sicer slišimo še vedno, tudi aretacije duhovnikov, ki se upirajo hitlerizmu, se vrše. Toda vse to ni tako važno, kajti spori so zgolj formalni, uporniki pa so sami majhni duhovniki, ki še niso izgubili vseh vezi z ljudstvom. A prav zato jih uradno vodstvo pušča na cedilu. Bamberški knezoškof dr. Jakobus v. Hauck je ob priliki nekih sporov izjavil, »da med duhovništvom ne more niti ne sme biti sovražnikov domovine (ki jo vodi in predstavlja narodni socializem... B. K.). Tudi cerkev je priznala novo državno obliko. Katoliška duhovščina ne bo dala svoje sile in svoje volje na razpolago samo iz pametnih premislekov, ona je to po naukih svoje cerkve dolžna storiti« (N. F. Presse, 26. jan. 1934). Tako je stvar in nič drugačna. Cerkev je imela za ljudstvo, za tisto ljudstvo, ki gara po tvornicah, rudokopih, ki se peha na polju — na razpolago samo fraze, ščitila je v resnici vedno le največjo reakcijo. Danes je na strani fašizma — več, danes je del tega, kar se imenuje fašizem. Zato je razumljivo, da se vprav njeni ideologi tako močno zaletavajo v marksizem, ki ne privlačuje samo delavcev, ampak tudi intelektualno mladino, tisto mladino, ki naj bi bila v življenju kapitalistični agent med delovnim ljudstvom. Cerkev in kapitalizem sta nedeljiva. Njeno tako reakcionarno vlogo v zgodovini je mogoče razumeti le po analizi njene razredne pripadnosti. Zato nič ne pomaga socialna okrožnica »Quadragesimo anno«, ki skuša s pomočjo cerkvenih naukov zabrisati razredna nasprotja in demagoško apelira na kapitalista, naj za božjo voljo preveč ne izkorišča delavca in kmeta... Kapitalist je vaje te lajne in ga zato nič ne moti, ker

sam dobro ve, da je po raznih ovinkih prišla vendarle iz njegove kovačnice. Da dokaže objektivnost svoje razprave, skuša dr. Aleksić najti tudi priznanja za marksizem. Tako prizna Marxu, da je razkrinkal razmerje med delom in kapitalom in v razkrinkanju le-tega vidi vso zasluglo marksizma. Kljub vsemu pa trdi, da »kapitalizem in marksizem izhajata iz iste nekrščanske, poganske ideje individualizma« (str. 33). Nemški slikar Geogre Grosz je to teorijo nehotе upodobil v svoji znani sliki »Mir med kapitalom in delom« (glej koledar Cankarjeve družbe za l. 1933, str. 71). Kapitalist in delavec gresta roko v roki po cesti — zadaj je tovarna — oba sta prišla iz nje — eden kot lastnik, drugi kot njegov suženj, ki mora v tej tovarni delati. Ta kapitalistova tovarna je tisti »individualizem« g. dr. Aleksića, to so socialne razmere iz katerih res izhajata oba, samo kako izhajata?... To pa ni važno ne za dr. Aleksića ne za cerkev ne za kapitalista, ker med »kapitalom in delom naj vlada mir!«. Zato, da bo lahko kapitalist mirno živel in od večvrednosti vrgel tudi obolus cerkvi, ki se mu bo zato izkazala hvaležna in po »svojih naukih zapovedala duhovnikom in vernikom«, da morajo biti dobri patriotje fašistične Nemčije, Avstrije, Italije itd. Nič ne škodi, da skušajo nekateri odstavki v brošuri Zarjanov kritizirati nemški in italijanski fašizem, da tudi pade kakšna beseda zoper kapitalizem, ki je recimo dr. Dollfuss mogoče ne bi niti izrekel, kaj šele uresničil — toda tudi to je v skladu z načeli Katoliške akcije, torej tudi cerkve, saj smo slišali, da je »glede praktičnega uveljavljanja prav različna, kakor zahteva... bujnost drugih posebnih časovnih in krajevnih razmer...«. K bujnosti časovnih in krajevnih razmer spada torej, da je cerkev ob vojni na strani ene in druge bojujoče se države, da blagoslavlja orožje na — obeh straneh, da je iz izvestnih razlogov radi časovnih in krajevnih razmer tu proti fašizmu (četudi je v resnici zanj), druge pa za fašizem. Bujnost časovnih in krajevnih razmer — povzroči tudi bujnost zgodovine klerikalizma. 1914. l. smo bili še v Avstriji in zato smo po konceptu knezoškofa dr. Jegliča molili tako-le molitev:

»Molimo!

Ponižno Te prosimo, o Bog, obvaruj v tem hudem vojnem času našega preljubega cesarja in kralja Franca Jožefa in njegovo vojsko! Razsvetli vojskovodje, ožgi in ohrani vojakom moč in pogum, blagoslovi orožje, ki naj v pravičnem boju izbriše neštete krivice, vodi vse v blagor naše mile domovine.« itd., itd.

Blagoslovi orožje... molimo...

In na Dunaju, kaj je bilo v dneh od 12. febr. naprej...?

Papežev blagoslov Dollfussu in vloga nadškofa dr. Innitzerja...

★

Na koncu svoje globokoumne razprave si dr. Aleksić ne more kaj, da se proti Rusiji in prvi petletki ne bi obregnil in to s pomočjo »čistokrvnega marksističnega borca« Karla Kautskega. Imenovati danes Kautskega čistokrvnega marksističnega borca — se pravi, ne imeti pojma o razvoju in zgodovini delavskega gibanja in znanstvenega socializma zadnjih tridesetih let. Dr. Aleksić je s tem razkrinkal samega sebe in svoje znanje kakor tudi svojo znanstveno metodo. Najznačilnejši pa je njegov fatalizem na koncu članka. Radi nevarnosti marksizma, ki se kar naenkrat dr. Aleksiću ne zdi tako nevaren (četudi mu je posvetil 17 strani dolgo razpravo), skuša tolažiti mlado in staro s parolo: »Potrpimo! Morda bo tudi k nam v kratkem prišlo spoznanje, ki je zunaj v svetu že precej časa last najboljših ljudi, spoznanje, da z marksističnim kolektivizmom ne gre in ne more iti...«

Ta formulacija za »potrpljenje« res zahteva precej potrpljenja... Najzanimivejši so tisti »najboljši ljudje«, ki imajo spoznanje... Kdo pa so neki tisti ljudje? Pa vendar ne g. Doumergue, ali g. Dollfuss, ali vitez reda Marije Terezije in lente avstrijske republike, g. major

Fey — nadškof dr. Innitzer — Hitler itd.? Bržkone šteje g. dr. Aleksič tudi sebe med tiste najboljše ljudi, ker je eden izmed redkih, čigar slovenska narava »je zaupala svojemu slovenskemu katoliškemu instinktu« (str. 34) in spoznala, da z marksizmom ni nič. Zdaj vsaj vemo, kaj je slovenski katoliški instinkt...

Zdaj pa se je zgodila nesreča. Nepopisna sramota se je pojavila na sicer zdravem telesu slovenskega katoliškega naroda — Kršč. soc. akademski klub »Borba« je, ne sledeč dr. Aleksičevemu slovenskemu katoliškemu instinktu izdal brošuro proti kapitalizmu, z ostro kritiko papeževe socialne okrožnice, proti fašizmu in — o nesrečna slovenska narava — za marksizem, za proletariat... Brošura je razkrinkala mase zakolinskih borb med veljaki in borbe proti mladini, ki noče poslušno kot hlapec slediti krušnim očetom in vodnikom slovenskega naroda. »Krog« je bil izraz bolj literarno-umetniške struje slovenskega mladokatolicizma, zato ni v političnih in svetovnonazorskih vprašanjih podal kakšnih konkretnjših novih poti, po katerih naj hodi slovenska mladina. »V mlade zarje« so izpoved poslušne, pridne, bogaboječe in voditeljem vdane mladine, ki z mladimi zarjami hoče odločno hoditi po starih, izhojenih, sigurnih cestah tradicije, ki prinašajo človeku kruh, slavo in očetovsko potrepljanje mladih ramen. »Borci« pa so izstopili, kot tisti, ki ve, da ni poti nazaj, da vodi pot samo naprej, zato so izjavili, da »gospodi, ki ima namen s poživitvijo srednjeveških metod in z izrabljanjem materialne stiske obdržati nezavedno mladino zase, in gospodi, ki si veselo mane roke ob Hitlerjevem razgrajanju in ob koncentracijskih taborih Dollfussa (danes bi to že lahko spopolnili! B. K.), nimamo ničesar drugega povedati kakor to-le: »Ne bojimo se žrtev, niti največjih, bodočnost pripada nam!« (Vse podčrtano je od pisca B. K.)

*

Materialni položaj večine slovenskih dijakov je izredno slab, pri mnogih naravnost mizeren. Že na srednji šoli se mora boriti s pomanjkanjem, kaj šele pozneje na univerzi. Vsakdo, ki bo pogledal za zidove študentovskih stanovanj, bo spoznal, da se skriva za njimi tisoče težkih trenutkov slovenskega študenta, čigar življenje velikokrat tava v težki borbi za borih par dinarjev, s katerimi se potem klati po cenenih ljudskih kuhinjah, v skrbah, ali bo porcija, ki jo bo dobil za tiste dinarje toliko velika, da bo nasitil gladni želodec. To je tista strašna vsakdanost, ki mnogo študentov ugonobi fizično in psihično. Zakaj prav to njegovo mizerno stanje se v največji meri izrablja za njegovo usužnjevanje. Ustanovili so ustanove, ki skrbе za študente, toda te ustanove mu nudijo bori kruhek za ceno njegove svobode in za čistost njegovega značaja. Na vseh straneh preže nanj, povsod so vabljuje zanjke. In ko zlomijo odpor lačnega, se začne dresura. Študenti premožnejših hiš, katerih očetje igrajo navadno v tako zvanih organizacijah starešin vodilno vlogo, so že po domači vzgoji usmerjeni izvečine v lahkotno gledanje na življenje. Sport in ples sta glavni torišči njih delovanja. Zalostne ugotovitve čitamo v »Borcih« o načinu vzgajanja mladine. »Društva so postala vzgojevališča za hinavce in denuncijante... Največji potuhnjenelec in ovadah, ki je povsod prisluškoval, da ne bi morda kdo rekel kaj proti starim, da ne bi kdo grajal njih nemoralne metode itd. je bil kremenit značaj in za svojo značajnost dobro plačan...« (str. 16). Proti tisti manjšini, ki se upira in ki se je v »Borcih« odločno tudi uprla, pa postopajo z vsemi sredstvi, ki so na razpolago. Padle so značilne besede (značilne za katoliško strpnost in krščansko ljubezen) o garjevih ovcah, ki jih je treba z revolverjem postreliti... (str. 21.) ...Metode Bizanca, Rima in Benetk so oživele... (str. 22.) »Kajti kdor ni poslušen in o nemorali in napakah gotovih ljudi spoštljivo ne molči, ni dober katoličan...« (str. 26.) Materialna

stiska mladine se izrablja v to, da jo usužnjujejo. Zato ni čuda, da tista mladina, ki si je ohranila kljub dresuri in preganjanju borbenost, vzklíkne: »In ali ni bolje poginiti svoboden, v boju za svobodo, kakor pobirati drobtinice kot suženj pod gospodarjevo mizo?« (12) Vse navedeno nam je v dokaz, da se je začel jasen proces razkrajanja. Ta proces razkrajanja so od vseh treh omenjenih grup »Borci« najgloblje analizirali in doumeli. Preko nasprotij generacij so prešli v gospodarsko in politično analizo družbe in vzporedno s tem preiskali, kakšno vlogo imajo v današnji družbi cerkev in katoliške politične organizacije. Nevarnost socialnih prevratov je največja skrb vladajočih krogov današnje družbe. Prav radi tega se toliko dela na rešitvi socialnega vprašanja, ki pa ne izvira iz stremljenja po dokončni rešitvi socialne bede in po osvoboditvi delovnih ljudstev, temveč črpa svojo voljo zgolj iz stremljenja po ohranitvi sedanjega socialnega reda. Ta stremljenje vladajoče družbe so zato nekakšen »circulus vitiosus«. — Katoliška cerkev kot eden izmed ne malo važnih činiteljev v sestavi vladajočega razreda današnje družbe, je zato k rešitvi tega tako perečega problema dala tudi svoj obolus. Že malo pred koncem prejšnjega stoletja je papež Leon XIII. izdal socialno okrožnico — sredi največje borbe svetovnega proletariata je skušal razredno gibanje zavreti ali vsaj pomagati zavreti. V tisti dobi so se rodili tudi razni krščanski socialisti, tudi narodni socializem ima že takrat svoje prve, neznatne poskuse. Prav je zato zapisal Zola v romanu »Rim«: »Vse že danes koketira s socializmom.« Danes velja to bolj kot kdaj prej. Socialno vprašanje v zvezi z ohranitvijo sedanjega družbenega reda je zato kardinalno vprašanje. In spet je stopila Cerkev oficijelno v pomoč kapitalizmu. Papež je izdal novo okrožnico o socialnem vprašanju »Quadragesimo anno«. Ni nam treba podrobno tukaj o njej razpravljati, saj so to storili »Borci« — mimogrede samo omenjamo, da je Dollfuss pred tedni govoril o tem, da je njegova politika izvajanje papeževe okrožnice...

Da je okrožnica prepojena z idealističnim nazorom, ki »smatra posamezne pojave in celokupnost pojavov za absoluten produkt duha«, je jasno. Najvažnejše pri njeni analizi je dokaz »Borcev«, da okrožnica ne zagovarja samo kapitalizma, temveč da stremi za njega ohranitev. Vsa njena ekonomska teorija je kljub navideznem, zgolj zunanem nesoglasju v vprašanju kapitala in dela, posvečena temu, tako svetemu vprašanju: Kako obdržati delovna ljudstva še vnaprej v suženjskih vajetih. Kapitalizem je papeževa okrožnica kot produkt papeževega nezmožljivega duha sankcionirala. Po njej imata produkcijsko sredstvo, mrtva materija in delavec, živ človek, o katerem pravijo, da ima dušo, oba iste pravice... (str. 58). »Okrožnica je tudi »avtoritativno« povzdignila kapitalizem v od Boga dan družabni red in s tem obsodila proletarski razred v pekel — na zemlji« (str. 59). Tako je in nič drugače. Stvar je razjasnjena in za slehernega mora biti zdaj to rešen problem. Problem namreč, ki ni problem: cerkvena hierarhija se bori na strani kapitalizma proti proletariatu, vera pa je njeno sredstvo kot zdravniku opij, da bi »bolnik« ne čutil bolečin, da bi se jih ne zavedal. Cerkev nima nobenega interesa ozdraviti proletariata, ki trpi na bolečinah kapitalističnega sistema — zato ga opija s svojimi bogaboječimi in krščansko-usmiljenimi nauki imaginarne pravičnosti, z obljubami onostranskega kraljestva — toda vse to je le opij. Na nekem denarnem zavodu v Sloveniji je napravil arhitekt velik križ, simbol krščanstva. Denarni zavod in križ govorita za kapital nedvoumne besede, ki se tudi skrivajo zadaj za papeževo okrožnico: »V tem znamenju boš zmagal!...« »Borci« priznavajo, da dialektični materializem pravilno pojmuje kapital (str. 61), med tem ko idealisti s »Quadragesimo anno« vred njega pravega bistva ne poznajo, niti ga nočejo priznati (st. 61). Toda bacil je znan in sredstvo proti njemu je tudi že odkrito. Bacil bo ugonobljen in pogubljen... Proti »ekonomski« teoriji papeževe okrož-

nice postavljajo »Borci« Marxovo teorijo o kapitalu in njegovo analizo vladajoče družbe. Za katoliško mladino najvažnejše spoznanje je podano v ugotovitvi, na kateri strani se bori cerkev z vsemi svojimi posvetnimi in neposvetnimi zastopniki. »Borci« so v tem oziru radikalno prelomili z njimi in se postavili na stran razredno zavednega proletariata, postavili na stran znanstvenega socializma. Spoznali so, da jim je v kritiki »Quadragesimo anno« in pri analizi kapitalističnega reda sploh najmočnejše pomagal Marxov nauk. Priključitev k enotni fronti »Triglava« in »Njive« je novo ojačenje vrst, ki se bore za resnično slovenstvo našega delovnega ljudstva, za njegove socialne in narodne pravice — še več — preko vsega tega za socialno osvobodjenje človeške družbe sploh. Poleg izpovedi »Triglava« je to najpogumnejši odpor slovenske povojne mladine, ne samo proti starešinam, temveč proti družbenim razmeram in sistemu sploh. In prav radi tega zahteva v bodočnosti od obeh — boj do poslednje konsekvence. Kdor je stopil na pot znanstvenega socializma, ga bo moral vsega sprejeti in se s celim njegovim ščitom boriti proti sovražniku. Edino na ta način bojevana borba ne bo samo obljuba, ampak garancija za uresničenje »nove zarje«. »Borci« so nastopili svojo pot. Naj korakajo brez prestanka, brez kompromisov naprej.

Ernst Toller: **Hinkemann**. Prevedel in založil Ante Novak, Ljubljana. 1934. — Avtor »Hinkemanna« je neločljivo zvezan s kaosom nemirne povojne Nemčije. Sredi vrtinca je preživel in nam podal vso zbeganost, bedo in krutost prvih povojnih let weimarske republike, nastale na razvalinah vojne in ponesrečene revolucije spartakistov, ki jo je v krvi zatrla blagoslovljena zveza pruskega škornja, križa in rdeče zastave socialnih demokratov. Življenje teh let je tako prevzelo E. Tollerja, da se mu je v svojih dramah iz teh časov ves predal na škodo določene jasne orientacije. Zato njegova sem spadajoča dela niso razumsko, idejno-smotreno oblikovano življenje, temveč elementarni človeški kriki enega izmed mnogih. Označuje jih viharen ekspresionizem, drastične, kričeče slike življenja, patetična čuvstvenost, bizarne prisposode, vnanje efektna dikcija. Le tu pa tam intimna slika, epizoda, stavek.

Tak je tudi »Hinkemann«. Vrši se »okoli leta 1921. v Nemčiji«, ko se je stopnjevala inflacija, ko je antanta pritiskala z milijardnimi vsotami reparacij, ko je rastla brezposelnost in splošna nestalnost, kar vse je poleg drugih vzrokov vedlo do novega vrenja. Proletarsko, predmestno okolje, negotovo, siromašno razbito življenje tistega časa. Dela ni. Beda. Delavka nese zadnje srajce v zastavljalnico. Krčma, polna delavcev, iščočih tu »tolažbe«. Cirkus z brutalnimi »atrakcijami«. Trinajstletna prostitutka, sedemletni zvodnik. Trume vojnih invalidov-beračev. Adventisti. Sifilis. Vlačuge. Policija. Časopisni raznašalci s »senzacijami«. Gole plesalke, židovski pogrom, filmske dive, punt proletariata, pasion, boksmeč, levisit, socialno vprašanje (tudi!) itd.

V takem okolju in času živi Hinkemann-Jalovec, mož-nemož, poleg svoje mlade, lepe žene. Vojna ga je ubila, kar pa je v drami veliko premalo poudarjeno. Posebna tragika, v katero se pisatelj pogloblja, je Hinkemanna naučila gledati — ne pa razumevati — svet. Po »spoznanju« življenja in po notranji nemoči v zvezi z njim in svojo nesrečo ne vidi nobenega izhoda več. Kakor čas je, v katerem živi. »Ta čas nima duše. Jaz nimam spola. Je tu kaka razlika?« (58). Njegovo ženo Meto požene življenje v samomor — kljub temu, da je zdrava in mlada. Ljubi svojega »moža«, pa ne vzdrži: življenje in kri jo prevzameta. Kaj je razumljivejšega, kakor da zahrepeni iz svoje bede po majhnem koščku sonca? Ob strašnem prizoru v cirkusu pa se zave, zgrozi se do dna duše in silno vzljubi moža-trpina. Prepozno

in zaman. Slaba je, boriti se ne more, ne vzdrži v življenju; obup nad vsem jo stre. Njena tragedija je globoka in pretresljiva.

Dramo Hinkemanna, njegove žene in drugih piše življenje s svojim neizprosnim črtalom. Vse se dogaja v organski zvezi z njim. Nikjer ni nikogar, ki bi se močno dvigal iznad tega vrtinca in se boril za bodočnost. Ne človeka ni, ne razreda. In to je slaba stran »Hinkemanna«. Konec drame se glasi: »Kaj vemo?... Odkod?... Kam?... Vsak dan lahko prinese raj, vsaka noč potop.« Klafač, Preprost, Nebesčan se sicer zavzemajo za neke določene nazore, pa so izraženi neprepičljivo in se nam zde kakor papirnati čolnički v deroči reki življenja, ki je alfa in omega Tollerjeve drame. Sopir je ciničen in surov, njegove ideje — v posameznostih jako točne in ostre — mu služijo le za opravičevanje lastne propalosti. Samo nekje čisto na dnu, daleč skrita, mu še rahlo tli iskrice pozitivnega. Ravnatelj komedijantov je predstavnik strašnih izrastkov poveljnega življenja. Njegov cirkus, preračunan na seksualnost in najnižje atavistične nagone, z damo, ki »pokaže vse gole dele telesa« in Hinkemannom, ki grize pred občinstvom žive podgane — je pač slika napredujoče evropske »civilizacije«. Mati Hinkemannova s svojim majčkenim »maščevanjem« — proletarska žena v bedi in bolesi. Franca, ki si zaželi Hinkemanna(!) — otrok svoje narave, življenja. In vse te male osebe z ulice od »ljubeznive deklice«-prostitutke do policista, vse je kovalo življenje in jim dalo tako ali drugačno podobo.

Veliko je zajel Toller v okvir svoje drame. Formalist, navezan na Shakespearejeve ali Ibsenove »sheme«, ne bo zadovoljen. Razvoj dejanja giblje in pospešuje elementarni plus življenja, ki polno udarja od prizora do prizora in ki ne pozna nobenih pregraj — niti ideoloških, kaj šele formalnih. Jako pogrešamo poglobitve v gibalno življenjskega procesa in iz nje izhajajoče vere v nov svet in borbe zanj. Pisatelj ni pesimit, nasprotno — poln življenjske volje je, samo poti nam niti slutiti ne da. Poleg tega je danes mestoma neužiten njegov zanešeni schillerjanski patos, čeprav ga z ozirom na tedanji čas lahko razumemo in opravičimo.

»Hinkemann« je prvo Tollerjevo delo v slovenščini. Vse priznanje gre založniku in prevajalcu Anteju Novaku za njegovo delo. Prevod vesten, le mestoma premedel. Oprema Marjana Tepine dobro zamišljena. Drama naj bi se kar najbolj razširila kot ena izmed redkih socialnih leposlovnih del, ki izidejo pri nas. Tudi gledališče bi se glede Tollerja že enkrat lahko zganilo!

Sš.

S četrto številko se začne drugo četrtletje. Vse p. n. naročnike zato prosimo, da plačajo drugi obrok! Tisti, ki niso plačali še prvega, morajo zdaj plačati oba skupaj! Nekaterim naročnikom, ki nam dolgujejo naročnino za več mesecev, smo list ustavili. V bodoče bomo to napravili pri vsakem naročniku, ki do konca tretjega meseca ne bo poravnal naročnine! Zato Vas prosimo, da redno plačujete naročnino. Položnice smo tej številki spet priložili; kdor je ni dobil, naj jo naroči. Štev. ček. računa »Književnosti« je 16.320.

Vestnik „Enakosti“ iz Jesenic

V nedeljo dne 11. marca ob 9. uri dopoldne v veliki dvorani Delavskega doma na Savi je imelo društvo svoj I. redni občni zbor. V teh par kratkih mesecih svojega obstoja smo spoznali, da nam je treba trdnega dela, žive vere v nas same in naše hotenje, če hočemo, da ne omagamo in propademo. Smo, kakor kaplja v morju, smo, kakor sredi kaosa, iz katerega je treba najti pravo pot, da se ne zrušimo v ta veliki in razburkani vrtnec sodobnosti. Stopamo v svet, ki ga je prenovila tehnika, katera si je v svojem zmagovitem pohodu preko vseh zemlja osvojila kulturo — spremenila smernice življenja — prepojila pa je tudi naše misli s novim duhom! Zdi se, kakor da je vsa ta doba eno samo silno maščevanje za vse zamujene kali človeške kulture, tako bruha iz dneva v dan klici v pravo človeško življenje! Če je čas, če so razmere take, ni vsceno, kakor danes dela, misli, čustvuje, kako si predstavlja svoje pravice in dolžnosti mladina, ki je nositeljica in izvršiteljica bodočnosti. Če govorimo o mladini kot o mladi generaciji, novi struji, ki je nosilec duhovnih pokretov, tedaj moramo ugotoviti, da se še ogromna večina mladine ne zaveda svoje naloge, da pomenja le skupino aspirantov za razne službe, da avtomatično stopa na mesta, s katerih se odmika starina — da je ta mladina postala že stara, še preden je bila kedaj mlada! Z vsem svojim udejstvovanjem pa hočemo doseči, da se bo tudi vsa mladina pričela zavedati same sebe in svoje naloge ter vršiti prvo, pozitivno funkcijo v družbi! Dvigajoči ščit in plamenice znanstvenega socializma Karla Marxa, stopamo s sigurno nogo korak za korakom z odprtimi, jasnimi, progresivnimi pogledi v bodočnost — in na tej poti hočemo tudi sebe in vse druge razgaliti, da se postavimo pred zrcalo pravice in resnice, da postane naša pesem res verno ogledalo in živ odraz dobe, v kateri živimo! Iz vseh poročil društvenih funkcionarjev in predsednikov odsekov je odsevala ena volja, ki je in bodi, da gremo s podvojeno silo na delo. Himna zdrave mladine je samo naprej — navzgor! Zato nič omahovanja, nič malodušnosti, vse težkoče, s katerimi se borimo, nas le družijo v še krepkejši kolektiv! Mladina, ovrzi vse ničeve predsodke, ki sejejo razdor, cepijo vrste — dvigni vse uspavane in otrple duše, usposobi jih za koristi celokupnosti, za koristi človečanstva! Mladina, z vriskajočo mladostjo zapoj: mi smo življenje, bodočnost, mi smo sila mlada, sveža, kipeča, ki bo pokopala vse starokopitne ostanke, da vzklije in vzraste življenje novo, kakor žito na novo preoranem polju! — —

Novo upravo društva, izvoljeno na občnem zboru, sestavljajo ss.: predsednik Bokal Stane, podpredsednik Čelesnik Jože, tajnik Kralj Ignac, namestnik tajnika Taler Anton, blagajnik Stražišar Jože, namestnik blagajnika Potočnik Oto, zapisnikar Stržinar Franc, odborniki Perko Vencel, Oblak Alfonz, Rinaldo Milan, Praprotnik Tone, namestniki odbornikov Znidar Anton, Benedičič Franc, Koren Slavko, nadzorstvo Pibernik Albin, Stražišar Leopold, Gregorič Jože, namestnika Brajc Filip in Lepin Vladimir.

Sodrug, sodružice, podpirajte vse funkcionarje v kulturno-vzgojnem stremljenju, da bo naše delo ponosnejše! Naše delo je predvsem oprto na Vas. Bodite tudi vi točni izvrševalci svojih dolžnosti, tako v obiskovanju naših predstav kakor v rednem obračunavanju svojih prispevkov napram društvu. (Op.: Kdor je dva meseca v zaostanku s članarino, ni več upravičen do društvenega glasnika »Književnost«, katera pa je za vse člane obvezna.) Ne čakajte na one, ki jih bo šele gibanje samo opililo in privedlo do spoznanja. Zato na delo za procvit naše stvari, da postanete vredni člani proletarske skupnosti. Vse je pripravljeno, čakamo le še na vaše sodelovanje, da vsi skupaj pomagamo izbojevati proletariatu zmago socialne pravičnosti, socialne poštenosti, socialne enakopravnosti vseh ljudi. Dramski odsek Enakosti na Jese-

nicah je uprizoril 4. marca Toneta Seliškarja tragedijo »Kamnolome«. Igra je za amaterske odre zelo težka. Prvotno je bilo na repertoarju delo Toneta Čufarja »Polom«. Ker pa se je moral študij radi nujnih ovir preložiti na poznejši čas, smo začeli s Seliškarjevim delom. Za to prireditev je bilo treba mnogo truda in resne volje, pa se je še vseeno poznalo, da je predstava prehitro naštudirana. Igravci so svoje vloge skrbno podali, toda vsled prehitrega študija so bili premalo izklesani posamezni značaji, ki bi sicer lahko močnejše podčrtali napetost ozračja. Pisatelj prenaša v svojem delu nekaj tragičnih odlomkov iz resničnega proletarskega življenja v borbi za svoj obstanek na oder. Režiral je s. Oblak. Glavne vloge so odigrali: Oblak (Milan), Weisova (Liza, njegova žena), Stravs (Adam, Milanov oče), Perko (Alfred-obratovodja), Stražišar P. (paznik). Slabeje je bila izvedena repriza 11. marca. Tempo igranja je bil prehitel. Kvarno na igravce je vplival tudi delavski shod in splošno razburjenje radi podjetnikovega prikrajševanja na mezdah. Udeležba na premieri je bila izredno velika, dočim je bila repriza radi do 7. ure zvečer trajajočega shoda slabo obiskana. Nujno potrebno je, da se izpopolni oderska razsvetljava. Odsek si je nabavil novo scenerijo (naravo) in razno odersko opremo. Iz podanih predstav se vidi, da imajo dramatikarji resno stremljenje in voljo za gojitev ljudske gledališke umetnosti. Vrše se tedenski sestanki, kjer se pričavajo oderska vprašanja iz revije »Drama«. V študiju je Spicarjev igrokaz v 5 dej. »Zlato tele« in Čufarjeva drama »Polom«, delo, ki prikazuje težko borbo delavstva za svoje pravice. Dne 23. febr. smo imeli prosvetni večer z enodejanko »Visoki C«, solospevom, in komični prizori. Udeležba je bila srednja.

Naročajte in čitajte

KNJIŽEVNOST

TISKARNA „SLOVENIJA“ D. Z. O. Z.

LJUBLJANA
WOLFOVA UL. ŠT. 1

TELEFON 27-55

Izvršuje vsa v tiskarsko stroko spadajoča dela po zmernih cenah. — Časopisi, knjige, revije, brošure, vabila, letaki, plakati itd. Zaloge beležnih koledarjev.